

วัดอินทาราม วรวิหาร
(บางยี่เรือ ธนบุรี)

หนังสืออนุสรณ์เล่มนี้จัดทำ เพื่อเชิดชูเกียรติประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช **แจกฟรี** ห้ามนำไปจัดจำหน่าย

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

วัดอินทาราม ถนนเทอดไท แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี กรุงเทพฯ

นะโม 3 จบ

อาราธนาดวงพระวิญญาณ

โอม สิโน ราชาเทวะ ชะยะตุภะวัง

สัพพะศัตรูวินาสสันติ

กวายเครื่องสักการะ

โอม สิโน ราชาเทวะ นะมามิหัง

วัดอินทาราม บางยี่เรือ

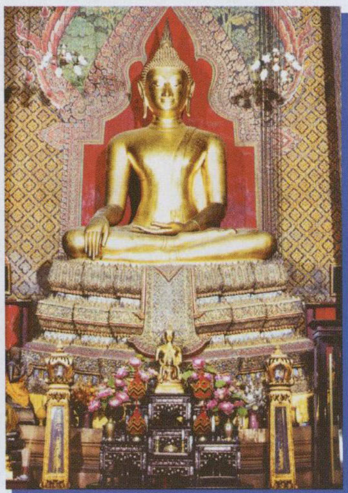
ประวัติวัดอินทาราม
สันติสถานของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

วัดอินทาราม เป็นวัดอนุสรณ์ของพระเจ้ากรุงธนบุรี มหาวีรกษัตริย์ของไทยเรา ทรงประกอบพระราชกุศลและ ปฏิบัติธรรมฐาน ณ วัดนี้ และมีโบราณวัตถุที่เกี่ยวเนื่องกับพระองค์ท่านขณะยังมีพระชนม์ชีพ เช่น พระราชอาสน์ที่พระองค์ประทับทรงศีลและเจริญกรรมฐาน และเจดีย์บรรจุ พระบรมอัฐิของพระองค์และพระอัครมเหสีของพระองค์ด้วย

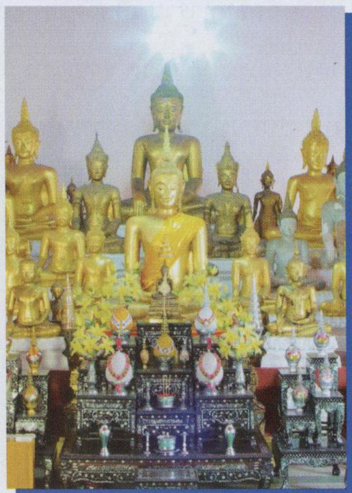

พระเจดีย์คู่กู้ชาติ เจดีย์องค์ขวาบรรจุพระบรมอัฐิสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช องค์ซ้ายบรรจุพระบรมอัฐิพระอัครมเหสี พระอุโบสถหลังเก่าวัดอินทาราม

วัดอินทาราม เป็นพระอารามหลวงชั้นตรีชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ ณ ถนนเทอดไทย แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร รวมเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ ๒๕ ไร่ เมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๕๐๕ ทางวัดอนุญาตที่ดินจำนวน ๓ไร่ ๓ งาน ให้กับกระทรวงศึกษาธิการสร้างโรงเรียนสามัญ ขึ้นชื่อว่า “โรงเรียนวัดอินทาราม”

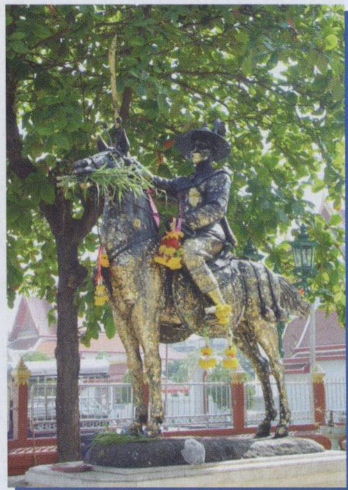
พระพุทธชินวร
เป็นพระประธานพระอุโบสถ
วัดอินทาราม

พระประธานภายในพระอุโบสถหลังเก่า
ซึ่งบรรจุพระสรีรังคารสมเด็จ
พระเจ้าตากสินมหาราชภายใน
วัดอินทาราม

พระปรางค์คู่ สร้างโดย
พระยาศรีสหเทพ ด้านข้าง
พระอุโบสถวัดอินทาราม

พระรูปทรงม้า สมเด็จพระเจ้าตากสิน
มหาราชหน้าพระวิหารสมเด็จพระเจ้าตากสิน
มหาราช วัดอินทาราม

วัดอินทาราม เป็นวัดโบราณสมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมเรียกว่าวัดบางยี่เรือนอกคู่กับวัดบางยี่เรือใน คือวัด ราชคฤห์ วัดอินทารามไม่ปรากฏว่าผู้ใดสร้างแล้วสร้างมาแต่ครั้งใด ปรากฏในพงศาวดารสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็ร่วงโรยมากและเป็นวัดเล็ก ต่อเมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี วัดนี้บังเอิญ เป็นที่ประสพพระ-ราชหฤทัย จึงทรงมาบูรณะปฏิสังขรณ์อย่างถึงขนาด แล้วสถาปนาขึ้นเป็นพระอารามหลวง ชั้นเอกพิเศษ ประวัติวัดอินทารามเดิมเรียกว่าวัดบางยี่เรือนอก เพราะเดิมสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นราชธานี เมืองธนบุรี ตั้งอยู่ที่วัดคูหาสวรรค์ (วัดศาลาสี่หน้า) ในคลองบางกอกใหญ่ จากเมืองเก่าต้องถึงวัดราชคฤห์ก่อน จึงเรียกว่า วัดบางยี่เรือในและถึงวัดจันทาราม ซึ่งอยู่ตรงกลาง จึงเรียกวัดบางยี่เรือกลาง แล้วจึงถึงวัด อินทารามจึงเรียกว่าวัดบางยี่เรือนอก บางยี่เรือสมัยกรุงศรีอุธยา มีลักษณะเป็นป่าสะแกทึบแต่ฝั่งตรงข้ามเป็นที่ลุ่มมีหญ้าและกกขึ้นอยู่ในน้ำตื้น ๆ คล้ายป่าพรุ ถ้ามีเรือล่องมาในลำคลองจะต้องอ้อมคุ้งมองเห็นได้ชัด จึงเหมาะเป็นชัยภูมิซุ่มยิงได้ดี จึงเรียกว่า "บังยิงเรือ" ต่อมาเพี้ยนเป็นบางยี่เรือในที่สุด

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงปราบดาภิเษกแล้ว ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ วัดอินทารามเป็นการใหญ่ คือทรงถวายพระเพลิง พระบรมศพพระราชชนนี ณ วัดอินทาราม ในวันพฤหัสบดี แรม ๕ ค่ำ เดือน ๖ พ.ศ.๒๓๑๘ ซึ่งเป็นงานใหญ่โตมีการละเล่น มหรสพต่างๆ จำนวน ๕๒๒ โรง แสดงรวมประมาณ ๒๙ วัน ปรากฏในพระบรมราโชวาท ที่ค้นพบในพงศาวดาร แสดงให้เห็นว่าวัดอินทารามในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช มีอาณาบริเวณกว้างขวางใหญ่โตมากกว่าปัจจุบัน

เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชสวรรคตในปี ๒๓๒๕ ได้นำพระศพมาฝังไว้ที่ วัดอินทารามแห่งนี้ เมื่อพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเสวยราชสมบัติแล้วก็ยังทรงรับวัดอินทารามเป็นพระอารามหลวง ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ฯ วัดอินทาราม ได้เสื่อมสลักหักพังไปเพราะขาดผู้ทำนุบำรุง ก็ได้มีพระยาศรีสหเทพ (ทองเพ็ง) ต้นตระกูล "ศรีเพ็ญ" มาปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ทั้งซ่อมแซมและ

สร้างขึ้นใหม่ พระยาศรีสหเทพ ได้ปลูกสร้างถาวรวัตถุเสนาสนะขึ้นใหม่ ตั้งแต่พระอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ ศาลาใหญ่ ศาลาน้อย พระเจดีย์ พระปรางค์ กุฏิใหญ่ กุฏิน้อย ส้วม สะพาน กำแพงและเขื่อนหน้าวัด หอไตรปิฎก หอระฆัง สร้างพระพุทธรูปปูพื้นด้วยศิลา ตลอดวัด ทำเสาช้าง ม้า แท่นเสาหงษ์ปักหน้าวัด ๒ เสา แผ่นศิลาจารึกลับแล ศิลาอาสน์ เก๋งจีนคู่หน้าประตูพระอุโบสถซ้าย-ขวา กุฏิพระพุทธอนุสรณ์ เสร็จแล้วทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหารจึงได้เรียกว่า "วัดอินทารามวรวิหาร" สืบมาจนทุก วันนี้ พระยาศรีสหเทพ เรียกได้ว่าเป็นผู้ชุบชีวิตวัดอินทารามขึ้นใหม่

ถึงสมัยรัชกาลที่ ๕ ปูชนียสถานและเสนาสนะในวัดทรุดโทรมมาก ปีพุทธศักราช ๒๔๔๘ ทางราชการจึงอาราธนาให้พระทักษิณคณิสร ย้ายจากวัดโพธินิมิตร มาปกครองวัดนี้แล้วท่านได้เอาใจใส่ทำการปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมพระอุโบสถเก่าและพระวิหารเก่าซึ่งทรุดโทรมมาก ทั้งยังสร้างกุฏิตึกและกุฏิไม้ โรงเรียนพระปริยัติธรรม ปฏิสังขรณ์พระอุโบสถหลังใหม่ สร้างถนน กำแพงสระน้ำ ยุคนี้นับว่าถาวรวัตถุสิ่งปลูกสร้าง เจริญขึ้นมาก ตลอดเวลาที่ท่านปกครองวันนี้มา ๓๔ ปี

ปีพุทธศักราช ๒๔๘๔ ท่านเจ้าคุณพระวิเชียรมุนี ได้ปกครองวัดอินทารามสืบต่อ ท่านได้ทำการปฏิสังขรณ์เสนาสนะ จัดการศึกษา และจัดการปกครองให้เจริญตามรอย ท่านเจ้าคุณพระทักษิณคณิสร และได้มรณะภาพเมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๒๒ พระสุธีธรรมธาดา รองเจ้าอาวาสขึ้นรักษาการแทนเจ้าอาวาส

ปีพุทธศักราช ๒๕๒๓ พระสุธีธรรมธาดาได้รับการแต่งตั้งให้เป็นเจ้าอาวาส และได้เลื่อนสมศักดิ์เป็นพระสุนทรธรรมสุธี ท่านได้ปฏิสังขรณ์เสนาสนะให้เจริญและงดงาม เช่นการซ่อมแซมกุฏิสาธุชนทั้ง ๓ หลัง สร้างโรงเรียนปริยัติธรรมขึ้นใหม่แทนหลังเก่า ซ่อมแซมเจดีย์และพระปรางค์ ภายในวัดให้สวยงามฯลฯ ต่อมาพระสุนทธรรมสุธี ได้เลื่อนสมสักดิ์เป็นพระราชธรรมมาภรณ์ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสถึงปัจจุบัน

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

พระราชประวัติ
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
(สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี)

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงพระราชสมภพ ณ วันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ.๒๒๗๗ เวลาประมาณ ๑๑.๐๐ น. ตรงกับวันอาทิตย์ ขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ ปีขาลจุลศักราช ๑๐๙๖ บิดาเป็นชาวจีนชื่อ "ไหฮอง" ได้รับอนุญาตผูกขาดเป็นนายอากรบ่อนการพนันจึงได้เรียกว่า ขุนพัฒน์ นายอากร บ่อนเบี้ย หรือนายอากรก็เรียก ส่วนมารดาเป็นคนไทยชื่อ "นางเอี้ยง" หรือ นางนกเอี้ยง บิดาจึงมีฐานะมั่งคั่งร่ำรวย

เจ้าตากเป็นเด็กที่มีรูปร่างงดงาม รูปพรรณสันฐานงดงาม รูปกายมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส คือวัดจากสะดือถึงเท้ามีความยาวเท่ากับวัดจากสะดือถึงหน้าผาก และวัดจากทรวงอกออกไปหาปลายนิ้วมือทางขวาและซ้ายเท่ากันทั้งสองข้าง และเมื่อวัดจากปลายนิ้วทั้งขวาและซ้ายเหยียดยาวเต็มที่แล้ว จะมีความยาวเท่ากับวัดจากปลายเท้าจรดหน้าผาก ลักษณะนี้เองที่เรียกว่า "มหาปุริสลักษณะ" คือ ลักษณะของบุรุษผู้เป็นใหญ่

ในวันคลอดปรากฏว่ามีอัสนีบาต (ฟ้าผ่า) ลงมาที่เสาตั้งของเรือนคลอด แต่ไม่ถูกใคร เมื่อคลอดได้ ๓ วัน บิดามารดาพบว่ามีงูเหลือมตัวใหญ่เข้าไปขดอยู่ในกระด้ง มีลักษณะเป็นทักษิณาวรรค (เวียนไปทางขวา) รอบกายเด็กชาย จีนไหฮองและนางนกเอี้ยงเห็นเข้าก็ตกใจ คิดว่าเป็นนิมิตร้ายตามธรรมเนียมคนจีนถือว่าจะต้องเอาเด็กคนนี้ไปฝังทั้งเป็น หรือเอาไปทิ้งเสียไม่ควรเลี้ยงเป็นบุตรอีกต่อไปเพราะจะเป็นเสนียดจัญไรแก่ครอบครัว พอดีกับเจ้าพระยาจักรี ที่สมุหนายก ซึ่งมีบ้านอยู่ตรงข้ามกันทราบเรื่องว่าจีนไหฮองจะเอาลูกไปทิ้ง และเมื่อได้ยินเรื่องราว

ก็คิดว่าน่าจะเป็นเรื่องประหลาดอัศจรรย์ยิ่งนัก บางทีโชคดีเด็กคนนี้อาจเป็นใหญ่ในอนาคตก็ได้ จึงขอเด็กคนนี้มาเลี้ยง ซึ่งสองผัวเมียก็ยกให้แต่โดยดี

เมื่อเจ้าพระยาจักรีนำเด็กผู้นี้มาเลี้ยง กลับทำมาค้าขึ้นร่ำรวยขึ้นทันตา เจริญขึ้นทั้งหน้าที่ราชการและส่วนตัว คิดว่าเด็กคนนี้คงมีบุญญาธิการมากจึงตั้งชื่อว่า "สิน"

เมื่อเด็กชายสินอายุได้ ๗ ปี เป็นเด็กที่มีความฉลาดเฉลียวผิดปกติกว่าเด็กอื่นๆ ทั้งหลาย ท่านเจ้าพระยาฯ จึงได้นำเด็กชายสินเข้าสำนักการศึกษากับพระอาจารย์ทองดี แห่งวัดโกษาวาสน์ เมื่อเด็กชายสินได้เป็นศิษย์วัดโกษาวาสน์ ก็เป็นหัวโจกลูกศิษย์วัดด้วยกัน ต่อมาได้ทำผิดอาญาวัดเป็นหัวโจกเล่นพนัน มีพระในวัดได้ไปฟ้องพระอาจารย์ทองดี ท่านจึงได้ทำโทษโดยนำตัวเด็กชายสินไปมัดมือคร่อมอยู่กับบันไดท่าน้ำแต่ตอนบ่ายจนตกค่ำ พระอาจารย์ทองดีลืมเนื่องจากมีกิจทางวัด เมื่อตกค่ำน้ำขึ้นท่วมบันไดและท่วมร่างเด็กชายสินไปพร้อมกับบันได เมื่ออาจารย์ทองดีนึกขึ้นได้จึงชวนพระสงฆ์ไปดูที่ท่าน้ำ ไม่พบเด็กชายสินก็ตกใจเกรงว่าจะถูกตำหนิจากเจ้าพระยาจักรี จึงให้ค้นหาที่สุดพบเด็กชายสินลอยผูกติดกับบันไดฝั่งตรงข้ามท่าน้ำ จึงรีบนำตัวเด็กชายสินพ้นจากน้ำแล้วทำพิธีสงฆ์สวดชยันโตมงคลคาถาอันเป็นการรับขวัญที่รอดตายได้อย่างปฏิหารย์

เมื่อเด็กชายสินจบการศึกษาที่วัดโกษาวาสน์แล้ว ต่อมาได้บวชเป็นสามเณร ณ วัดสามวิหาร และที่สำนักนี้สามเณรสินได้รู้จักกับสามเณรทองด้วงและสามเณรบุนนาค สามเณรทั้งสองได้บวชอยู่ก่อนสามเณรสิน ณ สำนักนี้ และทั้งสามมีความรักใคร่กันมาก

เมื่อสามเณรสินได้เล่าเรียนพระปริยัติธรรมและภาษาไทยได้ดีแล้ว เจ้าพระยาจักรีฯ จึงให้ลาสิกขาเพื่อถวายตัว

ในปี พ.ศ.๒๒๙๐ เด็กชายสินอายุได้ ๑๓ ปี เจ้าพระยาจักรีฯ จึงได้นำเด็กชายสินเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ พระองค์ทรง

เป็นพระมหากษัตริย์องค์ที่ ๓๑ แห่งกรุงศรีอยุธยา ราชวงศ์บ้านพลูหลวง ทรงมีพระราชโอรส ๓ พระองค์

๑. เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศ (เจ้าฟ้ากุ้ง)

๒. กรมขุนอนุรักษ์มนตรี สมเด็จพระเจ้าเอกทัศ

๓. สมเด็จเจ้าฟ้าอุทุมพร

เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศ เป็นโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าอยู่บรมโกศ จึงสถาปนาให้เป็นอุปราช ความเป็นนักกวีและอุปนิสัยเจ้าชู้ได้ถูกพระราชอาญาสำเร็จโทษ เพราะเป็นชู้กับเจ้าฟ้าหญิงสังวาลย์ในสมเด็จพระราชบิดา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจึงสถาปนาสมเด็จเจ้าฟ้าอุทุมพรเป็นพระมหาอุปราชแทน ที่ไม่ทรงตั้งเจ้าฟ้าเอกทัศ เพราะเห็นว่าอุปนิสัยของพระองค์จะนำพาประเทศไปสู่ความฉิบหาย

ก่อนที่เจ้าพระยาจักรีฯจะได้นำเด็กชายสินเข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กเข้าไปอยู่ในวังรับใช้สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศนั้น เจ้าพระยาจักรีฯ ได้ให้โอวาสอบรมสั่งสอนให้มีความซื่อสัตย์ รู้จักนอบน้อมถ่อมตนและอยู่ในความไม่ประมาท แล้วท่านให้ไปลาบิดาและมารดาที่ให้กำเนิด

เมื่อเด็กชายสินได้เข้าถวายตัวเป็นมหาดเล็กแล้วได้อยู่ในวังหลวง ก็ได้ใฝ่หาวิชาความรู้ต่างๆ อย่างมากรวมทั้งวิชาการทหารและตำราพิชัยสงครามและการฝึกอาวุธทุกชนิด เช่น การฝึกอาวุธบนหลังช้างและหลังม้าจนมีความชำนาญคล่องแคล่วจนเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าอยู่หัว

สำหรับสามเณรทองด้วงสหายที่บวชสามเณรมาด้วยกันนั้น เป็นบุตรของพระอักษรสุนทรศาสตร์และนางดาวเรือง บิดาได้นำตัวถวายเป็นมหาดเล็กในสมเด็จเจ้าฟ้าอุทุมพร ซึ่งในขณะนั้นทรงเป็นพระมหาอุปราชอยู่วังหน้า

เมื่ออายุครบบวช ได้กราบลาเจ้าฟ้าอุทุมพรออกบวชและจำพรรษาอยู่ที่วัดมหาทลาย หลังจากลาสิกขาแล้วได้กลับมารับราชการต่อในแผ่นดินพระเจ้าอุทุมพร ในราวปี พ.ศ.๒๓๐๑ เมื่ออายุได้ ๒๕ ปี ได้รับตำแหน่งเป็นหลวงยกระบัตร ประจำเมืองราชบุรี

ส่วนมหาดเล็กสินเมื่ออายุครบบวชในราวปี พ.ศ.๒๒๙๙ ได้กราบถวายบังคมลาเพื่อบวชต่อสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศและทรงอนุญาต พระภิกษุสินได้บวชและจำพรรษาอยู่ที่วัดโกษาวาสน์ วัดเดิมที่เคยเป็นศิษย์วัดอยู่กับพระอาจารย์ทองดี

มีเรื่องเล่ากันต่อๆ มาว่ามีซินแสหมอดูได้เห็นพระภิกษุสินและพระภิกษุทองด้วงออกมาจาริกรับบาตรด้วยกัน ก็ได้ทำนายพระภิกษุทั้งสองมีศักดิ์สูงส่งจะได้เป็นกษัตริย์ต่อไปในภายภาคหน้า

พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสิน
ขณะทรงศีลภายในวัดอินทาราม บางยี่เรือ

พระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสิน ขณะทรงผนวช และพระแท่นบรรทม ภายในวิหารสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช วัดอินทาราม บางยี่เรือ

เมื่อนายสินได้สึกออกมาเป็นฆราวาสแล้วก็กลับเข้ารับราชการในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ต่อมาในราวปี พ.ศ.๒๓๐๒ ทรงแต่งตั้งให้นายสินไปดำรงตำแหน่งหลวงยกกระบัตรเมืองตาก และต่อมาท่านเจ้าเมืองได้ถึงแก่อนิจกรรม และยกหลวงยกกระบัตร (สิน) ก็ได้รับราชการด้วยความซื่อตรง จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งให้เป็นเจ้าเมืองตากสืบแทนต่อไป

พระยาตาก (สิน) ได้ทำนุบำรุงประชาราษฎร์และเอาใจใส่เยี่ยมเยือนชาวเมืองดูแลทุกข์สุขชาวเมืองเป็นอย่างดี และให้มีการฝึกซ้อมอาวุธต่างๆ อยู่เสมอ เนื่องจากเมืองตากเป็นเมืองหน้าด่านติดกับลำปางและเชียงใหม่ ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของพม่า

วันหนึ่งพระยาตากได้จัดให้มีการต่อสู้ป้องกันตัวโดยการชกมวย ปรากฏว่ามีนายทองดี ฟันขาว ซึ่งเป็นชาวเมืองพิชัยได้ต่อสู้กับเสือป่าของพระยาตากได้รับชัยชนะ

พระยาตากจึงตบรางวัลให้และได้ชักชวนให้มาอยู่ด้วยกัน และให้รับราชการในตำแหน่งหลวงพิชัยอาสา (ตำแหน่งทหารเสือพระเจ้าตาก พระยาพิชัยดาบหัก)

วันหนึ่งพระยาตากได้ไปบำเพ็ญทานการกุศลที่วัดดอยเขาแก้ว ตำบลแม่ท้อ อำเภอเมืองตาก จังหวัดตาก วัดนี้ตั้งอยู่บนเนินห่างจากแม่น้ำประมาณ ๒๔๐ เมตร วัดนี้สร้างแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี วัดนี้ชาวบ้านนิยมเรียก วัดพระเจ้าตากสิน พระยาตากได้อธิฐานว่า "ถ้าบารมีของข้าพเจ้าจะถึงแก่บรมสุขได้เป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว ข้าพเจ้าจะเอาไม้ที่สำหรับเคาะระฆังนี้ขว้างไป ขอให้ไม้นี้ถูกจำเพาะท่ามกลางเท้าถ้วยแก้วที่ทอดกิ่งอยู่นั้นหักออกไป แต่ตัวถ้วยแก้วขออย่าได้เป็นอันตราย ข้าพเจ้าจะเอาถ้วยแก้วนั้นมาปะเจดีย์บรรจุพระสารีริกธาตุ ถ้าบารมีของข้าพเจ้าไม่ถึงบรมสุขก็อย่าให้ไม้นี้ไปถูกถ้วยแก้วนั้นเลย" ครั้นตั้งสัตยาธิษฐานแล้วจึงขว้างไม้เคาะระฆังไปทางถ้วยแก้ว ซึ่งห่างออกไปประมาณ ๑๐ ศอก (ห้าเมตร) ปรากฏว่าไม้นั้นไปถูกท่ามกลางถ้วยแก้วหักออกเป็นสองท่อนสมดังปรารถนา และเท้าถ้วยแก้วนั้นไม่เป็นอันตราย นับเป็นมหาอัศจรรย์ประจักษ์แก่สายตาพระสงฆ์ สามเณร และบุคคลทั้งหลายซึ่งได้มาอยู่ ณ ศาลาโรงธรรมในเวลานั้น เมื่อพระยาตากได้เสี่ยงทายลูกแก้วแล้ว จึงนำลูกแก้วนั้นไปติดไว้ที่ยอดเจดีย์

ในปี พ.ศ.๒๓๐๑ สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศสวรรคต สมเด็จเจ้าฟ้าอุทุมพรขึ้นครองราชย์เป็นกษัตริย์ได้เพียง ๒ เดือน สมเด็จเจ้าฟ้าเอกทัศก็แย่งอำนาจเจ้าฟ้าอุทุมพร ซึ่งเป็นพระอนุชาและได้ไปผนวชพร้อมข้าราชการที่วัดประดู่โรงธรรม ในกรุงศรีอยุธยา โดยเจ้าฟ้าอุทุมพรยอมสละราชสมบัติ

พระยาตากปกครองเป็นเจ้าเมืองตากอยู่ประมาณ ๕ ปี ๖ เดือน ได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยากำแพงเพชร ปกครองเมืองกำแพงเพชรแต่ยังไม่ได้นั่งครอง มีตำแหน่งเป็นผู้สำเร็จราชการ การที่พระยาตาก(สิน) ได้เลื่อนตำแหน่งปกครองดูแลเมืองกำแพงเพชร อุตรดิตถ์ หัวเมืองทางภาคเหนือ และต่อมาได้มาช่วยราชการที่กรุงศรีอยุธยา ตำแหน่งพระยากำแพงเพชรและได้เลื่อนยศเป็นพระ

ยาวชิรปราการ มีหน้าที่ดูแลกรุงศรีอยุธยาในแผ่นดินพระเจ้าเอกทัศ เนื่องจากพระเจ้าอังวะกษัตริย์พม่า ให้มังมหานรธาและเนเมียวสีหบดียกทัพมาตี กรุงศรีอยุธยา พระเจ้าเอกทัศจึงโปรดเกล้าฯ ให้พระยาตาก (สิน) มารับราชการในพระนครปี พ.ศ.๒๓๐๙

ในราวปี พ.ศ. ๒๓๗๓ พระเจ้ามางลองหรืออลองพญา เจ้ากรุงอังวะของพม่าได้ทราบว่ากรุงศรีอยุธยาผลัดแผ่นดินใหม่ จึงยกทัพจากกรุงอังวะเข้าตีเมืองมะริดและเมืองตะนาวศรี ทางเมืองตะนาวศรีมีใบบอกให้พระเจ้าเอกทัศ ทรงทราบ จึงให้พระยาพิชัยสงครามคุมพลไปต้านทางเมืองมะริดก่อน ปรากฏว่า ไม่สามารถต้านทานได้ ทัพหน้าของพม่าจึงตีได้ทั้งมะริดและตะนาวศรี และเดินทัพมาตี เมืองปราณบุรี เพชรบุรี ราชบุรี พระเจ้าเอกทัศน์เห็นว่าจะต้านทานทัพ พม่าได้ยาก จึงพระราชโองการให้พระอนุชาคือสมเด็จพระเจ้าอุทุมพรลาผนวช ออกว่าราชการ แผ่นดินแทน

พระเจ้าอลองพญายกทัพล่วงเข้ามาตั้งค่าย ณ ค่ายโพธิ์สามต้น และเอาปืนใหญ่มาตั้ง ณ วัดราชพลี วัดกษัตรา ระดมยิงปืนใหญ่เข้ามาในกรุง พระเจ้าอลองพญาคุมพลสั่งระดมยิงปืนใหญ่ไปที่ยอดเจดีย์จนปากกระบอกปืนแตกจนได้รับบาดเจ็บ จึงได้ถอนทัพกลับไปและสวรรคตในที่สุด ต่อมาพระเจ้ามังระได้ขึ้นครองสืบต่อมา มีความเคียดแค้นต่อกรุงศรีอยุธยา

ในปี พ.ศ. ๒๓๐๘ พระเจ้ามังระได้ยกกองทัพมาทางเชียงใหม่ และตีได้หัวเมืองเหนือทั้งหมดได้แก่ เมืองตาก สุโขทัย สวรรคโลก พิชัย กำแพงเพชร นครสวรรค์ โดยให้เนเมียวสีหบดีเป็นแม่ทัพ มีโปมะยุง่วนเป็นทัพหน้า และให้มังมหานรธาเป็นแม่ทัพยกทัพเข้าตีทางเมืองทะวาย มะริด และตะนาวศรี

เมื่อพระเจ้าเอกทัศทรงทราบว่าพม่ายกทัพมาตีกรุงศรีอยุธยา จึงได้มีรับสั่งให้พระยาวชิรปราการกับพระยาพิพัฒน์โกษายกทัพไปสกัดทัพพม่า พระยาวชิรปราการได้ต่อสู้กับพม่าอย่างสามารถจนได้รับคำชมจากแม่ทัพพม่า ฝ่ายพม่าสู้ไม่ได้ก็แตกทัพหนีไปเมืองตะนาวศรี

ฝ่ายกองทัพเนเมียวสีหบดีได้ยกทัพจากเชียงใหม่และได้หัวเมืองเหนือของไทย

จนลงมาถึงอยุธยามาตั้งค่ายอยู่ที่วัดป่าฝ้ายปากน้ำพระประสพ ได้มีชายไทยผู้รักชาติ อันมีนายจันทร์ หนวดเขี้ยว นายทองเหม็น ได้นำคนไทยต่อสู้พม่าที่ค่ายบางระจัน ต้องใช้เวลา ปราบถึง ๕ เดือนจึงชนะเพราะ สุกี้ชาวมอญที่เข้ามาอาศัยอยู่ในกรุงเก่ารับอาสาพม่า เข้าตีค่ายบางระจัน จนพม่าได้ตั้งให้เป็นนายกอง

ส่วนกองทัพของมังมหานรธาได้เข้ามาทางกาญจนบุรี แล้วมาตั้งค่ายแถบลำน้ำเมืองราชบุรีและทำการปล้นสดมภ์ตามหัวเมืองต่าง ๆ ได้ทรัพย์และเสบียงเป็นอันมากต่อมาได้ป่วยและเสียชีวิต แต่พม่าไม่ยกทัพกลับ เนเมียวสีหบดีทราบการตายของมังมหานรธาจึงสั่งให้เข้าล้อมกรุงศรีอยุธยาแล้วตั้งค่ายที่โพธิ์สามต้นเป็นทัพใหญ่ และให้ทัพหน้าตั้งค่ายอยู่ที่วัดภูเขาทองและค่ายวัดท่าการ้อง

ฝ่ายสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ เมื่อทราบว่าพม่ายกกองทัพมาล้อมกรุง ได้รับสั่งให้ขนย้ายราษฎรเข้ามาอยู่ในกรุงพร้อมเสบียงอาหาร ไม่ได้คิดจะต่อสู้เยี่ยงกษัตริย์องค์ก่อน ๆ เอาแต่เสวยน้ำจัณฑ์และหาความสุขกับนางใน อีกทั้งออกกฎพระอัยการห้ามยิงปืนใหญ่เพราะนางในจะเสียขวัญ และมีบัญชาให้พระยาเพชรบุรีกับพระยาวชิรปราการ (สิน) ออกไปตั้งรับทัพพม่าอยู่ที่วัดใหญ่ พระยาวชิรปราการ (สิน) เห็นว่าพม่ามีกำลังเหนือกว่าจะสู้รบได้จึงปรามพระยาเพชรบุรีให้ถอยทัพดีกว่าเพื่อไม่ให้เสียกำลังไพร่พล แต่พระยาเพชรบุรีไม่ยอมฟังกลับนำกำลังเข้าสู้กับพม่าและพ่ายแพ้จนที่สุดเสียชีวิตในที่รบ พระยาวชิรปราการ (สิน) จึงถอยทัพเข้าพระนคร เมื่อกลับเข้าพระนครก็ถูกตำหนิละทิ้งหน้าที่ทำให้พระยาเพชรบุรีต้องเสียชีวิต ทำให้พระยาวชิรปราการน้อยใจอย่างมาก เมื่อกลับเข้ามาอยู่ในพระนครแล้ว ถูกสั่งให้ประจำการในพระนครโดยให้รักษาการทางด้านหน้าวัดแก้วมีปืนใหญ่สำหรับยิงต่อสู้ ต่อมาอีก ๒ เดือนพม่ายกกำลังเข้ามาทางด้านที่พระยาวชิรปราการ (สิน) ดูแลอยู่ พม่ายกทัพดาหน้าเข้ามามาก ๆ เข้าจำเป็นต้องใช้ปืนใหญ่ยิงต่อสู้ จึงไม่ได้ขอพระราชทานอนุญาตใช้ปืนใหญ่ เมื่อยิงปืนใหญ่พม่าก็แตกพ่าย ซึ่งพระเจ้าเอกทัศทรงกริ้วมากเกือบจะถูกประหารชีวิตแต่ได้รับการคาดโทษ พระยาวชิรปราการเห็นว่าพม่ามีแต่การเสริมกำลังเพิ่มขึ้น และล้อมกรุงศรีอยุธยาไว้ทุกด้านเห็นทีจะ

เสียกรุงเป็นแน่แท้ และทหารที่เข้มแข็งก็ท้อแท้ต่อการสู้รบ

จนเมื่อวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น ๔ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๒๘ ปีจอ อัฐศก ตรงกับวันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๓๐๙ จึงได้รวบรวมไพร่พลราว ๕๐๐ คน พร้อมด้วยหลวงพิชัยอาสา ตีฝ่าวงล้อมโดยเลือกหาจุดอ่อนของพม่าตีฝ่าวงล้อมพม่าได้ฆ่าฟันพม่าล้มตายเป็นจำนวนมาก พม่าได้ติดตามไปทันที่บ้านโพธิ์สังหาร และพม่าได้ถูกฆ่าตาย ณ ที่บ้านโพธิ์สังหารเป็นจำนวนมากจนพม่าไม่กล้าที่จะสู้รบกับท่าน

พระยาตากไม่ตัดสินใจยกทัพไปทางเหนือเพราะทรงหยั่งรู้ว่าพม่าอยู่ทางเส้นทางแม่น้ำเจ้าพระยา ท่านจึงนำทัพไปทางนครนายก ปราจีน บางละมุง ชลบุรี ระยอง ปลายทางเมืองจันทบุรี เมื่อยกทัพมาถึงปราจีน ได้พบกับกองทัพพม่าได้ทำการสู้รบกับพม่าจนแตกกระเจิง พระยาตากได้รวบรวมผู้คนที่หลบซ่อนพม่าเข้ามาในกองทัพเพิ่มขึ้น เมื่อถึงระยองเจ้าเมืองระยองยอมเข้าไมตรีด้วย ฝ่ายกรมการเมืองระยองทราบว่าเจ้าเมืองระยองเข้ากับพระยาตากก็ไม่พอใจ เพราะกรุงศรีอยุธยายังไม่ได้เสียกรุงแก่พม่า พระยาตากเป็นกบฏขอให้พระระยองกำจัดพระยาตาก คณะกรมการเมืองได้รวบรวมนายบ้านเตรียมเข้าตีค่ายพระยาตาก พระยาตากทราบเรื่องจึงนำพระระยองมาสอบพระระยองอ้ำอึ้ง พระยาตากจึงให้จองจำพระระยองไว้ แล้วเมื่อคณะกรมการเมืองยกลี้พลมาตีค่ายของพระยาตากถูกทหารของพระยาตากระดมยิงล้มตายเป็นอันมาก และยึดระยองได้เบ็ดเสร็จ แต่ขุนรามกรมการเมืองระยองหนีไปพึ่งเจ้าเมืองจันทบุรี

ในเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๓๑๐ พระยาตากได้ส่งฑูตไปถึงเจ้าเมืองจันทบุรีเพื่อชักชวนให้เข้าร่วมกอบกู้อิสรภาพ พระยาจันทบุรีตอบสาสน์ว่าจะลงมาปรึกษาที่ระยอง พระยาตากรอเจ้าเมืองจันทบุรีหลายวันจึงได้มีหนังสือแจ้งให้ลงมา แต่ปรากฏว่าเงียบหายไป จนล่วงเข้าประมาณกลางเดือนเมษายน พ.ศ.๒๓๑๐ ก็ไม่ลงมาพบจึงแน่ใจว่าพระยาจันทบุรีคงคิดการไม่ดีแน่ บังเอิญกองสอดแนมของพระยาตากได้จับตัวนายบุญเรือง มหาดเล็กพร้อมไพร่พลได้หลายคน ถือหนังสือของพม่าเพื่อนำไปมอบให้พระยาจันทบุรี พระยาตากอ่านใจความในหนังสือจึงทราบว่า

เนเมียวสีหบดีแม่ทัพพม่าได้ยึดกรุงศรีอยุธยาได้แล้วเมื่อวันที่ ๗ เมษายน พ.ศ. ๒๓๑๐ และตั้งค่ายอยู่ที่โพธิ์สามต้น จึงรู้สึกเสียใจและเศร้าใจเป็นอย่างมาก ในเวลานั้นกองสอดแนมแจ้งว่าทางเมืองชลบุรี นายทองอยู่ นกเล็ก นายบ้านได้รวบรวมสมัครพรรคพวกแต่ยังไม่มีกำลังมาก สมควรขยายอำนาจลงมาทางเมืองชลบุรี จึงได้จัดทัพยกมาเมืองชลบุรีและส่งทหารมาเกลี้ยกล่อมให้เข้าร่วมกับพระยาตาก นายทองอยู่นกเล็กก็ยอมเข้าร่วมกับพระยาตากทำให้มีไพร่พลมากขึ้น

ฝ่ายพระยาจันทบุรีทราบว่าเสียกรุงให้แก่พม่าแล้ว จึงคิดมักใหญ่ใฝ่สูงแต่ก็กลัวบารมีของพระยาตาก จึงคิดแผนชั่วกำจัดพระยาตากจึงบอกแผนกลให้กรมการเมืองทราบแล้วนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูปให้เป็นสมณฑูตเดินทางไประยองเชิญทัพพระยาตากมาตั้งที่เมืองจันทบุรีซึ่งมีอาหารอุดมสมบูรณ์จะได้ปรึกษากันเพื่อรบพุ่งกับพม่าเพื่อนำกรุงศรีอยุธยากลับคืนมา พระยาตากก็มิได้ระแวงกับกลอุบายของเจ้าเมืองจันทบุรีแต่อย่างใด จึงได้เดินทัพมาถึงเมืองจันทบุรี เมื่อเดินทางมาใกล้ตัวเมืองหลวงปลัดเมืองนำทัพไปหยุดพักที่ริมน้ำข้างฟากด้านใกล้ตรงเมืองแทนที่จะพาเข้าเมือง พระยาตากรู้ทันทีว่าเป็นกลอุบาย จึงสั่งห้ามทัพและให้เคลื่อนทัพเลี้ยวไปทางเหนือซึ่งเป็นยุทธภูมิที่ดีเหมาะแก่การตั้งค่ายรบที่ดีและเป็นการป้องกันการถูกโจมตี พระยาจันทบุรีเมื่อได้ทราบก็ตกใจมิได้เป็นไปตามคาดหมาย จึงสั่งให้ขุนพรหมภิบาลซึ่งรู้จักกับพระยาตากแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ไปเชิญพระยาตากเข้ามาในเมืองเพื่อเจรจากัน พระยาตากได้บอกกับขุนพรหมภิบาลไปบอกกับ พระยาจันทบุรีว่า พระยาตากมีตำแหน่งสูงกว่าเสียใจที่จะเข้าไปหาผู้น้อยกว่ามิได้ อีกทั้งเมืองจันทบุรีได้ตกแต่งค่ายไว้อย่างมั่นคงแข็งแรงประดุจจะเอาไว้รับศึก ขอให้พระยาจันทบุรีรักษาเมืองไว้ให้ดี พระยาจันทบุรีได้ทราบก็นิ่งไม่วิตกอย่างใดกลับสั่งให้ปิดประตูเมืองทุกด้าน สั่งให้ทหารขึ้นรักษาประจำจุดช่องรักษาเมือง

แม้ทหารของพระยาตากจะเชี่ยวชาญการรบ แต่เสบียงอาหารไม่สมบูรณ์พอเลี้ยงทหารได้ จึงสั่งให้หลวงพิชัยอาสาเรียกประชุมแม่ทัพนายกองจะต้องเข้าตีเมืองจันทบุรีให้ได้ในคืนนี้ ตรงกับวันอาทิตย์ เดือน ๗ แรม ๓ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๒๙

นพศก ตรงกับวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๓๑๐ ในเย็นวันนั้นเองพระยาตากสั่งให้กินอาหารเสร็จแล้วให้ทุบหม้อข้าวหม้อแกง เทอาหารทิ้งเสีย โดยให้ไปกินอาหารรุ่งเช้าในเมือง ให้ทหารลอบเข้าเมืองอย่าให้ชาวเมืองรู้ เมื่อได้ยินเสียงปืนให้ฝ่ายที่ลอบเข้าเมืองโห่ร้อง เพื่อให้พวกอื่นๆทุกด้านได้เข้าตีเมืองส่วนพระยาตากทรงช้างคีรีบัญชร สั่งให้ทหารยิงปืนเป็นสัญญาณ ส่วนพระยาตากทรงช้างเข้าพังประตูเมืองมีทหารวิ่งตามหลัง พวกทหารและชาวจันทบุรีเห็นทหารพระยาตากกรูกันเข้ามาก็ตกใจทิ้งหน้าที่ต่างหนีเอาตัวรอดไปคนละทิศละทาง พระยาตากจึงยึดเมืองได้ในคืนนั้นเอง ปรากฏว่าพระยาจันทบุรีและครอบครัวได้หนีลงเรือออกทะเลไปยังเมืองบันทายมาศ

เมื่อพระยาตากตีเมืองจันทบุรีได้แล้วก็มีกำลังไพร่พลเพิ่มขึ้น อีกทั้งมีเสบียงอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ต่อมาพระยาตากได้เมืองตราดซึ่งกรมการเมืองตราดได้มาเข้าร่วมด้วย เมื่อพระยาตากได้เมืองทางชายทะเลตะวันออกทั้งหมดแล้ว ก็ได้ตระเตรียมกองทัพที่เมืองจันทบุรีพร้อมทั้งให้มีการต่อเรือรบ และเรือสำเภาเพื่อเข้าต่อสู้กับพม่าที่กรุงศรีอยุธยาเพื่อกอบกู้อิสรภาพต่อไป

เมื่อสิ้นมรสุมเดือน ๑๑ พ.ศ.๒๓๑๐ อันเป็นวันฤกษ์งามยามดี พระยาตากได้บัญชาสั่งแม่ทัพนายกองให้จัดเตรียมเรือรบติดใบเรือสำเภา รวม ๑๐๐ ลำ โดยมีพระยาตากเป็นผู้บัญชาการกองเรือ มีนายบุญมา (กรมพระราชวังบวรในรัชกาลที่ ๑) และหลวงพิชัยอาสา(พระยาพิชัยดาบหัก) เป็นรองผู้บัญชาการกองเรือ กองเรือแลสุดลูกหูลูกตาแล่นออกจากจันทบุรี แล่นฝ่ากระแสลมและน้ำมุ่งหน้าเข้าปากน้ำเจ้าพระยา บนเรือทุกลำมีทหารประจำการกาบขวาซ้ายครบด้วยอาวุธ มีเรือปืนประจำพร้อมที่จะยิงต่อสู้ได้ตลอดเวลา กองเรือจากปากน้ำเข้ามาถึงธนบุรีในรุ่งเช้า ณ วัดแห่งหนึ่ง ซึ่งพระยาตากทรงประทานนามว่า "วัดแจ้ง" แผ่นน้ำราบเรียบปราศจากเรือแพ ในท้องน้ำมีศพชายหญิงที่ถูกฆ่าลอยผ่านมาดูแล้วเศร้ารันทดใจยิ่งนัก มันเป็นการกระทำของโจรปล้นทรัพย์แล้วฆ่าประชาชนโดยไม่คำนึงถึงมนุษย์ธรรมเป็นความวอดวายฉิบหายของประชาชนพลเมืองทั้งประเทศ

ความที่พระเจ้าตากเป็นผู้มีพระปรีชาสามารถในการจัดกองทัพเรือ

ที่มีจำนวนเรือ ๑๐๐ ลำ พร้อมด้วยกองทหารอีก ๕,๐๐๐ คน โดยแต่ลำพังมีทหารประจำการเรือลำละ ๕๐ นาย ซึ่งเรือแต่ละลำวิ่งเป็นขบวนโดยไม่ชนกันเองและมีระเบียบสามารถสั่งการได้ โดยมีท่านเป็นผู้บัญชาการทางนำเรือที่ประทับนำหน้าอันเป็นอุปนิสัยของพระองค์ท่านความรู้เกี่ยวกับการจัดกองทัพเรือนี้ทรงมีความรู้เมื่อสมัยอยุธยาที่ได้ยกทัพทางเรือไปต่อสู้กับพม่าโดยมีพระยาเพชรบุรีเป็นแม่ทัพและพระองค์เป็นรองแม่ทัพ ในการบัญชาการสั่งกองทัพเรือใช้สัญญาณธงแทนคำสั่ง ทำให้เรือแต่ละลำสามารถปฏิบัติตามที่สั่งการได้โดยไม่ผิดพลาด

ฝ่ายนายทองอิน คนไทยขายชาติได้รับตำแหน่งผู้รักษาเมืองธนบุรี ทราบว่าพระเจ้าตากยกทัพเรือมุ่งมายังกรุงธนบุรีก็ตกใจ สั่งให้ทหารขึ้นประจำการรักษาป้อมวิชัยประสิทธิ์และให้แจ้งไปทางสุกี้พระนายกองที่ค่ายโพธิ์สามต้น แต่มิทันการพระเจ้าตากสั่งระดมยิงยังป้อมวิชัยประสิทธิ์พร้อมทั้งให้ทหารในเรือยกพลขึ้นบกเข้าจู่โจมฟาดฟันทหารของนายทองอินไม่ช้าก็ยอมแพ้ พระเจ้าตากสั่งประหารนายทองอิน และเอาหัวเสียบประจานมิให้ผู้ใดเอาเยี่ยงอย่าง

เมื่อยึดป้อมค่ายที่ธนบุรีได้แล้ว ทรงมีบัญชาให้รีบเร่งเดินทัพเรือไปยังกรุงศรีอยุธยาโดยด่วน สุกี้พระนายกองทราบข่าวว่าป้อมค่ายธนบุรีเสียทีแก่พระเจ้าตากแล้วก็ตกใจสั่งให้ทหารเตรียมการรักษาป้อมค่ายโพธิ์สามต้นให้มั่นคง สั่งให้มองย่าเป็นนายทัพรองยกทัพเรือไปสกัดที่เพนียด พระเจ้าตากยกกองทัพเรือถึงกรุงศรีอยุธยาและทราบว่าพม่าตั้งกองทัพเรือที่เพนียดและเป็นเวลาค่ำจึงทรงให้หยุดทัพเนื่องจากไม่ทราบว่าพม่ามีกำลังเท่าใด ฝ่ายทหารไทยที่เข้ากับพม่าทราบว่ามีทหารไทยยกทัพเรือมาถึงกรุงศรีอยุธยาก็เกรงกลัวเป็นกบฏต่อแผ่นดินจึงรีบหนีเอาตัวรอด ฝ่ายมองย่าเห็นเหตุการณ์เกรงว่าจะเกิดจราจลจึงรีบหนีเข้าค่ายโพธิ์สามต้น คนไทยที่หนีพม่าและเข้าร่วมกับพระเจ้าตากแจ้งว่าพม่าได้หนีเข้าค่ายโพธิ์สามต้นหมดแล้วพระเจ้าตากจึงสั่งให้กองทัพเรือมุ่งหน้าสู่ค่ายโพธิ์สามต้นและสั่งให้ระดมยิงค่ายฟากตะวันออก และให้ทหารทำบันไดปีนค่ายฟากตะวันตก

ที่สุดสามารถยึดค่ายโพธิ์สามต้นได้ตัวสุกี้พระนายกองขอสวามิภักดิ์ พระองค์ได้ประกาศว่านับแต่นี้กรุงศรีอยุธยาไม่ขึ้นกับพม่าอีกต่อไปแล้ว

วันที่พระเจ้าตากได้กอบกู้กรุงศรีอยุธยาเป็นเอกราชตามประวัติศาสตร์ว่าเป็นวันศุกร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๑๕ ค่ำ จุลศักราช ๑๑๒๙ ปีกุน นพศกตรงกับวันที่ ๖ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๓๑๐ รวมระยะเวลาที่พระเจ้าตากทรงกู้ชาตินับแต่วันเสียกรุงเพียง ๗ เดือน

เมื่อสุกี้ฯ ได้ยอมสวามิภักดิ์ต่อพระเจ้าตากแล้ว ทรงให้พักทัพอยู่ที่ค่ายโพธิ์สามต้นแล้วให้สุกี้ฯ ชี้แหล่งทรัพย์ที่เป็นของหลวงของราษฎร์ ทรงให้ปล่อยราษฎร ข้าราชการ รวมทั้งเจ้านายในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ และทราบว่าเจ้าฟ้าอุทุมพรถูกพม่านำไปกรุงอังวะแล้วส่วนพระเจ้าเอกทัศได้สวรรคตแล้วจึงมีบัญชาให้ขุดพระบรมศพที่ฝังไว้มาดำเนินการตามพระราชพิธีอย่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินประดุจแต่ก่อนมา

พระเจ้าตากสินทรงคิดจะปฏิสังขรณ์กรุงศรีอยุธยาให้กลับคืนดังเดิม จึงทรงประทับช้างออกตรวจได้พบเห็นพระราชวัง วัดวาอาราม ทั้งบ้านเรือนราษฎรถูกพม่าเผาทำลายเสียหายจนไม่สามารถที่จะบูรณะให้มีสภาพดังเดิมได้ยากอีกทั้งทรงสุบินว่าพระมหากษัตริย์เดิมผู้ทรงเป็นเจ้าของไม่พอพระทัยให้อยู่ ให้ไปปลูกที่อยู่ใหม่ดีกว่าจึงทรงมีพระดำรัสว่า "ขอให้เรากลับไปสร้างกรุงธนบุรีเป็นราชธานีกันเถิด"

พระเจ้าตากสินทรงเดินทัพเรือกลับมากรุงธนบุรีและตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีทรงโปรดให้มหามนตรีบุญมา ควบคุมการขุดลอกคลองคูเมืองฝั่งตะวันออก และฝั่งตะวันตก เช่นคลองบ้านขมิ้น คลองบ้านหล่อ คลองบ้านหม้อ คลองวัดท้ายตอนออกไปคลองบางกอกใหญ่ ให้มีการซ่อมแซมป้อมปืนและป้อมปราการให้มั่นคงถาวร เช่นป้อมพิชัยประสิทธิ์ ที่ได้สร้างขึ้นในสมัยกรุงศรีอยุธยาราวปี พ.ศ.๒๒๐๘

ในปลายปี พ.ศ.๒๓๑๐ เมื่อพระเจ้าตากสินได้ตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้วเจ้าเมืองเวียงจันทน์ซึ่งยังเป็นเมืองที่อยู่ในความปกครองของพม่า ได้นำความไปกราบทูลพระเจ้าอังวะว่า ไทยตั้งตัวเป็นอิสรภาพแล้วต่อไปพระเจ้ากรุงธนบุรีจะมีอำนาจมากเกรงจะเป็นภัยกับกรุงอังวะ พระเจ้าอังวะจึงมีดำรัสให้แมงกี้มารหญ่า

เจ้าเมืองทวายเป็นแม่ทัพยกทัพมาปราบ แมงกี้มารหญ่าเดินทัพเข้ามาทางไทรโยคตีได้เมืองกาญจนบุรีและเมืองราชบุรี จนถึงค่ายบางกุ้งสมุทรสงครามซึ่งพระเจ้าตากสินให้ทหารจีนดูแลและควบคุมทางการค้า ทหารจีนได้ต่อสู้จนสุดกำลังใกล้จะเสียทีเนื่องจากพม่ามีกำลังมากกว่า พระเจ้าตากสินทรงทราบจึงให้พระมหามนตรี(บุญมา)เป็นทัพหน้า ส่วนพระองค์เป็นทัพหลวง ได้ทำการรบพุ่งตีค่ายพม่าแตกยับเยิน พม่าพ่ายแพ้หนีกลับไป

เมื่อทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็น พระมหากษัตริย์ ณ กรุงธนบุรี ในวัพุธ แรม ๔ ค่ำ เดือน อ้ายปีชวด สัมฤทธิศก ๑๑๓๐ ซึ่งตรงกับวันพุธที่ ๒๘ ธันวาคม ๒๓๑๐ และรัฐบาลได้ถือเอาวันนี้เป็นวันที่ระลึกสมเด็จพระเจ้าตากสินเมื่อทรงปราบดิภิเศกแล้ว พระมหามนตรี (บุญมา) ได้กราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีขอให้เรียกหลวงยกกระบัตรราชบุรีเข้ามารับราชการซึ่งก็ทรงเห็นชอบด้วยเพราะท่านผู้นี้เป็นผู้ปรีชาสามารถและความกล้าหาญ และท่านผู้นี้ต่อมาเป็นทหารคู่ใจของพระเจ้ากรุงธนบุรีและเป็นแม่ทัพที่ยิ่งใหญ่ปราบข้าศึกทั้งภายใน เช่น ปราากบฏพวกก๊กต่าง ๆ ปราบข้าศึกภายนอก เช่น ยกทัพปราบพม่าขยายราชอาณาจักรสยาม หลวงยกกระบัตรราชบุรี (ทองด้วง) เป็นพี่ชายของพระมหามนตรี(บุญมา)และเป็นพระสหายเก่าของพระเจ้ากรุงธนบุรี

นับตั้งแต่ที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ขึ้นครองราชย์ในปี พ.ศ.๒๓๑๐ พระองค์ท่านได้มีภารกิจเกี่ยวกับทหารปราบชุมนุมก๊กต่าง ๆอันเป็นศึกภายใน โดยเริ่มทำการปราบปรามตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๓๑๑ ตลอดเรื่อยมา นอกจากนี้ยังมีศึกภายนอกที่เรียกว่าศึกกรุงธนบุรีซึ่งกล่าวได้ว่าพระองค์เป็นวีรกษัตริย์แห่งการสงครามที่ไม่มีพระมหากษัตริย์องค์ใดเสมอเหมือน หลังจากที่พระองค์ทรงตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีแล้วผู้คนพลเมืองก็เข้ามาอยู่อย่างคับคั่ง อีกทั้งมีชาวต่างประเทศเข้ามาทำการค้าขายเป็นอันมาก ทรงครองราษฎร์ด้วยทศพิธราชธรรมทำให้เจริญทั้งการปกครอง การค้า การเศรษฐกิจ ฐานะการเงินกรุงธนบุรีจึงมั่งคั่ง ทรงให้มีการฝึกปรือทหารให้มีความชำนิชำนาญในการสู้รบด้วยพระองค์เอง

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีตั้งพระทัยที่จะปราบชุมนุมเจ้าพระยาพิศณุโลกเป็นชุมนุมแรก ในปี พ.ศ.๒๓๑๑ ทรงจัดกองทัพเรือรบและทหารยกทัพเรือขึ้นไปทางเหนือ ทางฝ่ายเจ้าพระยาพิษณุโลกได้ทราบข่าวว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพมา จึงสั่งให้หลวงโกษา (ยัง) คุมกำลังมาตั้งทัพอยู่ที่ตำบลเกยไชย แขวงเมืองนครสวรรค์ซึ่งในช่วงนี้เป็นฤดูน้ำหลากหลวงโกษามีความชำนาญในภูมิประเทศดีจึงได้ยกกำลังทางเรือโดยใช้เรือเพรียวแบบกองโจรเข้าลอบโจมตีกองทัพเรือของพระเจ้ากรุงธนบุรี จนเป็นเหตุให้พระองค์ถูกลูกปืนของฝ่ายหลวงโกษา เข้าที่พระชงค์ (หน้าแข้ง) พระองค์ทรงหายย่อท้อไม่สั่งให้ทหารอย่าได้ถอยจนทัพ ของหลวงโกษาต้องล่าถอยกลับไป แต่ได้แอบดูทัพกรุงธนบุรี เห็นว่าทัพกรุงธนบุรีถอนทัพกลับพระนครเพื่อรักษาบาดแผลของพระองค์ จึงถอนกำลังกลับพิษณุโลกและได้กราบทูลต่อเจ้าพระยาพิษณุโลก เจ้าพระยาพิษณุโลกสำคัญตัวเองว่ากองทัพ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีคงไม่กล้ามาตีอีกเพราะเกรงกลัวบารมีของตน จึงได้ประกาศ พระราชพิธีราชาภิเษกตั้งตัวเป็นกษัตริย์ทันที เป็นกษัตริย์ได้เพียงไม่กี่วันก็เกิดเป็นฝีขึ้น ที่ลำคอรักษาอย่างใดก็ไม่หาย ที่สุดก็ถึงแก่พิราลัยและพระอินทร์อากรน้องชายได้ขึ้นครองแทนแต่ประชาชนไม่ค่อยเลื่อมใสเมืองพิษณุโลกจึงอ่อนแอ

ฝ่ายเจ้าพระฝางชุมนุมใหญ่อีกชุมนุมหนึ่งทราบข่าวความอ่อนแอเมืองพิษณุโลกของพระอินทร์อากร จึงยกกำลังมาล้อมเมืองพิษณุโลกตั้งใจตีเมืองให้ได้ ฝ่ายพระอินทร์อากรไม่คิดสู้รบสั่งให้ปิดประตูเมืองเนื่องจากเมืองพิษณุโลก เป็นเมืองที่มีป้อมปราการที่แข็งแรง เจ้าพระฝางจึงล้อมเมืองไว้จนประชาชนอดอยาก ต้องหนีไปเป็นไส้ศึกให้กับเจ้าพระฝาง จนสามารถเข้าเมืองได้และจับตัวพระอินทร์อากรประหารชีวิต ริบทรัพย์สมบัติและกวาดต้อนผู้คนกลับไปสวางคบุรี ส่วนข้าราชการที่ไม่สมัครใจเข้ากับเจ้าพระฝางก็หนีไปเข้ากับพระเจ้ากรุงธนบุรีทำให้พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงทราบว่าเมืองพิษณุโลกตกเป็นของเจ้าพระฝางแล้ว

เมื่อบาดแผลที่พระชงค์หายสนิทดีแล้ว ในปลายปี พ.ศ, ๒๓๑๑ ทรงมีบัญชาให้จัดทัพออกเป็น ๒ กองทัพ ทัพแรกมีพระมหามนตรี (บุญมา) และพระราชวรินทร์

(ทองด้วง) เป็นกองทัพหนึ่ง และกองทัพหลวงมีพระองค์เป็นแม่ทัพมุ่งหน้าไปยังโคราช (นครราชสีมา) เพื่อปราบชุมนุมเจ้าพิมาย ซึ่งมีกรมหมื่นเทพพิพิธเป็นหัวหน้าชุมนุมเจ้าพิมายเดิมมีฐานันดรเป็นเจ้าต่างกรมเป็นพระโอรสของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เคยสนับสนุนให้สมเด็จเจ้าฟ้าอุทุมพรชิงราชบัลลังค์จากพระเจ้าเอกทัศน์และถูกเนรเทศไปอยู่เมืองลังกา เมื่อทราบว่าพม่ารุกรานไทยทรงคิดจะช่วยเพราะพระองค์มีนิสัยรักชาติบ้านเมืองยิ่งกว่าชีวิตแต่ราชวงศ์ไม่สนับสนุนจึงระเหเร่ร่อนเจ้าเมืองพิมายจึงสนับสนุนให้พระองค์เป็นเจ้าเมืองพิมาย ชุนนุมเจ้าพิมายตั้งอยู่ที่อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา มีอาณาเขตเกือบเท่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ฝ่ายเมืองพิมายทราบข่าวกรุงธนบุรียกทัพมาก็ตกใจ จึงให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ผู้สำเร็จราชการ (เจ้าเมืองพิมายคนเดิม) จัดทัพเป็นสองฝ่ายคือทัพพระพิมายกับพระมหามนตรี (สา) ผู้เป็นบุตรชายใหญ่ทัพหนึ่ง กับมองย่าที่หนีจากค่ายสุกี้ที่โพธิ์สามต้นอีกทัพหนึ่ง มาสกัดอยู่ที่ด่านกะโทก และด่านจอหอ กองทัพของพระเจ้ากรุงธนบุรีได้เข้าปะทะและรบพุ่งกันอย่างสามารถจนที่สุดจับตัวได้พระยาศรีสุริยวงศ์ พระมหามนตรี (สา) และมองย่าแต่ทั้งสามไม่ยอมอ่อนน้อมจึงสั่งประหารชีวิตทั้งสามคน ฝ่ายเจ้าพิมายกรมหมื่นเทพพิพิธ เมื่อทราบว่าด่านทั้งสองแตกแล้วจึงหนีไปพึ่งเจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุต ณ เมืองเวียงจันทน์ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงเข้ายึดเมืองได้โดยง่าย ฝ่ายขุนชนะกรมการเมืองอาสา จะไปจับตัวกรมหมื่นเทพพิพิธ เนื่องจากผูกใจเจ็บ พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงอนุญาตในที่สุดก็สามารถจับตัวได้มาถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงให้คุมตัวลงมายังกรุงธนบุรี ทรงแต่งตั้งให้ขุนชนะดูแลเมืองนครราชสีมาต่อไป และให้พระราชวรินทร์ (ทองด้วง) เป็นพระยาอภัยรณฤทธิ์ พระมหามนตรี (บุญมา) เป็นพระยาอนุชิตราชา ส่วนกรมหมื่นเทพพิพิธทรงตั้งใจชุบเลี้ยงแต่เนื่องจากกรมหมื่นเทพพิพิธถือพระองค์ว่าทรงเป็นโอรสของพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศไม่ยอมนอบน้อมถือว่าสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีไม่มีเชื้อพระวงศ์ไม่ยอมถวายบังคม ทรงเห็นว่าขืนให้อยู่ต่อไปจะเกิดจลาจลในภายหน้าจึงให้สำเร็จโทษเสีย

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๒ มีบัญชาให้จัดกองทัพไปตีเมืองทางภาคใต้ คือชุมนุม

เจ้าพระยานครศรีธรรมราชให้ราบคาบ แต่ขณะที่เตรียมการนั้นมีข่าวจากเมืองจันทบุรีแจ้งว่าญวนได้ยกกองทัพมาที่เมืองบันทายมาศและจะยกทัพมาตีกรุงธนบุรี จึงมีบัญชาให้เตรียมการรักษาปากน้ำทั้งสี่ทาง ให้พระพินัยนายทหารจีนข้าหลวงเดิมเลื่อนตำแหน่งขึ้นเป็นพระยาโกษาธิบดีทำหน้าที่บังคับการรักษาปากน้ำทั้ง ๔ แห่ง และต่อมาได้ความว่าญวนยกทัพไปกรุงกัมพูชาเนื่องด้วยพระบรมราชา (นักองค์นนท์) ได้ชิงราชสมบัติกับนักองค์ตน และนักองค์ตนได้เป็นกษัตริย์กรุงกัมพูชา นามว่าสมเด็จพระนารายณ์ราชา ทั้งนี้นักองค์ตนได้ขอให้ญวนยกทัพมาช่วยไม่ได้ยกมาตีกรุงธนบุรีแต่อย่างใด ส่วนพระรามราชา (นักองค์นนท์) สู้ไม่ได้ก็หนีเข้าพึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงได้มีพระราชสาสน์ไปยังกรุงกัมพูชาให้ส่งเครื่องราชบรรณาการมาตามราชประเพณีเจ้ากรุงกัมพูชาหรือพระนารายณ์เข้าพึ่งญวนแล้วจึงไม่ยอมอ่อนน้อมต่อไทย สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมีบัญชาให้แต่งทัพไปปราบโดยให้พระยาอภัยรณฤทธิ์ (ทองด้วง) และพระยาอนุชิตราชา (บุญมา) คุมไปแต่ปราบไม่สำเร็จเนื่องจากพระนารายณ์หนีเข้าพึ่งญวน จึงตีได้พระตะบองนครเสียมราฐ และกำปรด

ต่อมาเมื่อเกิดกบฏในญวน พระนารายณ์ขาดที่พึ่งจึงเจรจาขอยกราชสมบัติให้พระรามราชาขึ้นครองราชย์ ส่วนตนเองขอรับตำแหน่งพระมหาอุปราช

ชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราช (หนู) เมื่อทราบว่ากรุงศรีอยุธยาตกเป็นของพม่าแล้วก็ได้ตั้งตัวเองเป็นใหญ่ประกาศตัวเป็นเจ้านครมีอาณาเขตตั้งแต่ชุมพรลงไปจดแหลมมลายู

ในปี พ.ศ.๒๓๑๒ ซึ่งพระองค์ได้จัดทัพอยู่แล้วที่จะยกไปตีเมืองนครศรีธรรมราช ทรงให้พระยาจักรีคือหลวงนายศักดิ์มีเชื้อสายแขกรับราชการแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา เป็นแม่ทัพและให้พระยายมราช พระยาศรีพิพัฒน์และพระยาเพชรบุรีเป็นนายกองคุมทัพด้วยไพร่พล ๕,๐๐๐ คน เมื่อเจ้าพระยาจักรียกทัพมาถึงเมืองชุมพรและเมืองไชยา พวกกรมการเมืองก็เข้ามาอ่อนน้อมไม่ต้องเสียเลือดเนื้อ ครั้นเมื่อยกทัพเข้าถึงเมืองนครศรีธรรมราชได้พบข้าศึกตั้งทัพสกัดก็ยกทัพ

เข้าตี แต่ไม่สามารถตีค่ายนครศรีธรรมราชได้ พระยาศรีพิพัฒน์และพระยาเพชรบุรี ต้องเสียชีวิตในที่รบ จึงต้องถอยทัพมาที่เมืองไชยา

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทราบข่าวว่าทัพที่ยกไปตีกัมพูชาได้เสียมราฐและพระตะบองได้ จึงทรงมีบัญชาให้ยกกองทัพไปตีเมืองนครศรีธรรมราชก่อน ส่วนกัมพูชาจะยกไปตีในภายหลัง

เมื่อเดือน ๘ ปี พ.ศ. ๒๓๑๒ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีได้ยกกองทัพเรือจากกรุงธนบุรีมุ่งไปนครศรีธรรมราช เมื่อยกทัพเรืองมาถึงหาดเจ้าสำราญ จังหวัดเพชรบุรี ได้ถูกพายุเรือเสียหายต้องหยุดพักซ่อมเรือแล้วยกทัพไปเมืองไชยา เมื่อถึงเมืองไชยา ทรงให้จัดทัพออกเป็นสองทัพโดยทัพบกให้พระยายมราชเป็นกองหน้า ส่วนเจ้าพระยาจักรีให้เฝ้าเมือง พระยาพิชัยราชาคุมทัพหลวงทางบก ส่วนพระองค์ยกทัพเรือ และคุมทัพด้วยพระองค์เอง โดยกำหนดให้ตีเมืองนครศรีธรรมราชโดยพร้อมกันทั้งสองทาง

ฝ่ายเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชไม่รู้กลศึกของพระเจ้ากรุงธนบุรี คิดว่าคงยกมาทางบกเพียงทางเดียวจึงมิได้เตรียมการต่อสู้ไว้ จึงทำให้กองทัพเรือของพระเจ้ากรุงธนบุรียกกองทัพไปถึงปากน้ำเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๑๐ แรม ๖ ค่ำ ปีฉลู พ.ศ. ๒๓๑๒ ครั้นเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชได้ทราบเรื่อง ได้ให้อุปราชจันทรหลานเขยมาตั้งค่ายคอยต่อสู้ที่ปากน้ำโพ พระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพเข้าตีค่ายอุปราชจันทรจนแตกและตีเอาเมืองนครศรีธรรมราชได้ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชทราบข่าวก็ไม่คิดต่อสู้ทิ้งเมืองหนีเอาตัวรอดไปที่เมืองสงขลา

ส่วนพระยายมราชซึ่งเป็นกองหน้ายกมาทางบกเข้าตีข้าศึกที่ท่าหมากแล้วยกไปพบค่ายเมืองนครตั้งอยู่ที่หัวช้าง แต่ยังไม่ได้ทำการต่อสู้เพราะทหารทางค่ายทราบว่าเมืองนครแตก ก็หนีไปหมดจึงยกทัพไปสมทบกับพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่ก็ยังช้าไป ๘ วัน จึงได้กราบทูลความผิดขอรับพระอาญา พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงภาคทัณฑ์ไว้ แล้วให้พระยาจักรีกับพระยาพิชัยราชาตามจับตัวเจ้าเมืองนครศรี-ธรรมราชมาให้ได้

ในวันศุกร์เดือน ๑๑ ขึ้น ๖ ค่ำ ปี พ.ศ.๒๓๑๒ พระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพ

ออกจากเมืองนครศรีธรรมราชมายังเมืองสงขลา ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีกับพระยาพิชัยราชา ไปถึงเมืองสงขลาก่อนหน้าแล้วทราบว่าพระยาพัทลุงกับหลวงสงขลาได้พาเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชหนีลงใต้ไปพึ่งพระยาปัตตานีศรีสุลต่าน เจ้าพระยาจักรีจึงมีหนังสือแจ้งให้พระยาปัตตานี ส่งตัวเจ้าพระยานครกับพวกมาถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี พระยาปัตตานีเกรงจะเดือดร้อนจึงจับตัวเจ้าพระยานคร เจ้าพัดกับบุตรเขย เจ้าฉลาง พระยาพัทลุงและหลวงสงขลา รวมทั้งพรรคพวกส่งให้กองทัพ เจ้าพระยาจักรียกทัพกลับเข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงธนบุรีที่เมืองสงขลา และถวายข้าศึกที่จับได้ทั้งหมด พระเจ้ากรุงธนบุรีได้จัดเมืองสงขลาและพัทลุงเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จึงเสด็จย้อนกลับมาที่นครศรีธรรมราช

ต่อมาเมื่อวันศุกร์ เดือน ๑๒ ขึ้น ๒ ค่ำ พ.ศ.๒๓๑๒ จะเสด็จกลับกรุงธนบุรีก็เป็นฤดูมรสุมจึงทรงยับยั้งการเดินทางกลับกรุงธนบุรีรอจนกว่าจะหมดมรสุม ในระหว่างที่ทรงประทับอยู่ ณ เมืองนครศรีธรรมราช เนื่องจากพระองค์เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ได้สั่งให้มีการบูรณะวัดวาอารามต่างๆ ในนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นเมืองเก่าและเป็นเมืองที่มีมาแต่โบราณ เช่น วัดมหาธาตุ

เมื่อสินฤดูมรสุมทรงเสด็จกลับกรุงธนบุรีแล้ว ทรงนำเชลยทั้งหมดให้ลูกขุนพิจารณาโทษลูกขุนได้พิจารณาโทษประหารชีวิตกับเชลยทั้งหมด แต่พระองค์ทรงเห็นว่าในยามที่บ้านเมืองแตก ต่างก็ตั้งตัวเป็นใหญ่ ที่ต้องรบพุ่งกันจะเอาความผิดมิได้อีกทั้งเจ้าเมืองนครก็อ่อนน้อมดีควรให้รับราชการในแผ่นดินต่อไป ในระหว่างที่รับราชการอยู่ที่กรุงธนบุรี เจ้าเมืองนครได้ทำคุณงามความดีชอบช่วยทำสงครามกับพม่า และเจ้าพระยานครได้ยกธิดานามว่า "ฉิม" เป็นบาทบริจาริกาอีกด้วยจนเป็นที่ไว้วางพระทัย จึงโปลดเกล้าฯ ให้กลับไปครองเมืองนครศรีธรรมราชในปี พ.ศ.๒๓๑๙ ได้รับสุพรรณบัฏเป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช (หนู) มีเกียรติเสมอยศเท่ากับเจ้าเมืองประเทศราช

เจ้าพระฝางนามเดิมว่า "เรือน" เป็นชาวเหนือ ศึกษาเล่าเรียนพระประยัติธรรมและฝ่ายวิปัสสนาที่กรุงศรีอยุธยาจนได้เป็นพระราชาคณะฉายา "พระพากุลเถระ"

จำพรรษาอยู่ที่วัดศรีอโยธยา ต่อมาได้เลื่อนเป็นพระสังฆราชเจ้าคณะเมืองสวางคบุรี ในสมัยแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศจนเป็นที่นับถือของแถวนั้น ครั้นเมื่อกรุงศรีอุธยาเสียแก่พม่าก็ตั้งตนเป็นใหญ่ทั้งที่เป็นพระ เปลี่ยนเครื่องนุ่งห่มเป็นสีแดงคนทั้งปวงเรียกกันว่า "เจ้าพระฝาง" มีอาณาเขตปกครองทางเหนือต่อแดนเจ้าพระยาพิษณุโลกที่เป็นใหญ่เพราะประชาชนเกรงกลัวนับถือว่าเป็นผีบุญ โดยเชื่อว่าสามารถมีฤทธิ์เดชเจ้าพระฝางเคยยกทัพมาตีเมืองพิษณุโลกครั้งแรกแต่ไม่สำเร็จต่อมาเมื่อพระอินทร์อากรได้ครองเมืองพิษณุโลกต่อจากเจ้าพระยาพิษณุโลก จึงยกทัพตีเมืองพิษณุโลกและได้จับพระอินทร์อากรประหารชีวิตจึงมีอาณาเขตเพิ่มขึ้น

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีปราบชุมนุมเจ้านครศรีธรรมราชได้แล้วทรงมีพระราชปรารถว่ามีชุมนุมเจ้าพระฝางที่จะต้องปราบปรามเพราะเจ้าพระฝางยังครองเพศบรรพชิตประพฤติผิดพระวินัยกระทำตนเช่น ฆราวาสหลับนอนกับหญิงเป็นอลัชชี เมื่อหญิงท้องก็จับแต่งงานกับพวกบ่าวไพร่เป็นการปกปิด อันเป็นการเสื่อมเสียแก่พระพุทธศาสนา ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงเป็นผู้เลื่อมใสในพุทธศาสนายิ่งนักทรงคิดที่จะกำจัดทำลายเจ้าพระฝางโดยเร็ว จึงสั่งให้กองทัพทั้งสองจากนครราชสีมากลับกรุงธนบุรี

เมื่อวันเสาร์เดือน ๘ แรม ๑๔ ค่ำ พ.ศ.๒๓๑๓ พระองค์ก็ยกกองทัพเรือออกจากกรุงธนบุรี จัดเป็น ๓ ทัพ พระองค์ทรงเป็นทัพหลวงมีไพร่พล ๑๒,๕๐๐ คน พระยายมราช (พระมหามนตรี (บุญมา) ได้เลื่อนตำแหน่งจากพระยาอนุชิตราชา) ยกทัพบกมีกำลังพล ๕,๐๐๐ คน เป็นทัพที่ ๒ ข้ามฟากลำน้ำแควใหญ่ ส่วนพระพิชัยราชา (หลวงพิชัยอาสา ทองดี) มีกำลังพล ๕,๐๐๐ คน เป็นทัพที่ ๓ ไปทางฟากตะวันตก ไปประชุมกันที่นครสวรรค์

ในวันเสาร์เดือน ๙ แรม ๒ ค่ำ พ.ศ.๒๓๑๓ กองทัพหลวงของพระเจ้ากรุงธนบุรียกมาถึงเมืองพิษณุโลก จึงมีบัญชาให้ทหารเข้าปล้นเมืองในคืนนั้น หลวงโกษาไม่อาจต้านทานไว้ได้จึงทิ้งเมืองกลับไปรายงานเจ้าพระฝาง เมื่อพระยายามราชจึงไปถึงและกองทัพของพระยาพิชัยมาถึงล่าสุด ทรงเข้าพระทัยที่กองทัพ

ขึ้นมาล่าช้าเนื่องจากเป็นฤดูฝนการเดินทางไม่สะดวก

เมื่อกองทัพได้มาถึงพร้อมกันแล้ว จึงทรงมีบัญชาสั่งการให้เคลื่อนทัพ โดยให้พระยายมราชและทัพพระยาพิชัยเป็นสองทางพระองค์ทรงเป็นทัพเรือเช่นเดิม และให้แม่ทัพทั้งสองเดินทัพล่วงหน้าไปก่อนพระองค์ รอจนถึงฤดูน้ำหลาก จึงทรงเคลื่อนทัพ กองทัพทั้งสามยกมาถึงสวางคบุรีจึงเข้าทำการรบพุ่ง ชาวเมืองและทหารสวางคบุรีเห็นทัพของพระเจ้ากรุงธนบุรีมีกำลังมาก ก็เกรงกลัวย่อท้อไม่กล้าต่อสู้ ฝ่ายเจ้าพระฝางตัดสินใจพาสมัครพรรคพวกหลบหนี ในขณะนั้นช้างของเจ้าพระฝางตกลูกเป็นช้างเผือกจึงได้มัดหญ้าเสี่ยงทายเป็นสองฝ่อนฝ่อนหนึ่งเป็นหญ้าเมืองเหนือ อีกฝ่อนหนึ่งเป็นหญ้าเมืองใต้ปรากฏว่าลูกช้างจับหญ้าเมืองใต้ก็คิดว่าตัวเองหมดวาสนา จึงตีหักออกไปทางด้านเหนือ ซึ่งเป็นที่ตั้งทัพพระยายมราชพร้อมด้วยลูกช้างเผือก ฝ่ายพระยายมราชได้ออกติดตามจับตัวแต่ไม่สามารถจับเจ้าพระฝางได้ ได้แต่ช้างเผือกเชือกนั้นจึงนำมาถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี เจ้าพระฝางได้หนีไปพึ่งโปมะยุง่วนซึ่งเป็นผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่

การปราบชุมนุมเจ้าพระฝางซึ่งเป็นชุมนุมสุดท้าย พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ ประทับ ณ เมืองสวางคบุรีทรงเกลี้ยกล่อมพวกทหารและชาวเมืองพร้อมทั้งชาวเมืองที่หลบหนีให้กลับเข้ามาที่อยู่ของตน และได้ชำระพระสงฆ์ที่ประพฤติผิดวินัยหรือที่กระทำปราชิกให้สึกหาลาเพศ และทรงตั้งพระยายมราชเป็นเจ้าพระยาสุรสีห์ (สุดจินดาบุญมา) อยู่สำเร็จราชการเมืองพิษณุโลกอันเป็นหัวเมืองเอก และตั้งพระยาพิชัยราชาเป็นเจ้าพระยาพิชัยราชาเป็นผู้สำเร็จราชการเมืองสวรรคโลก ทั้งตั้งพระยาอภัยฤทธิ์ (ทองด้วง) เป็นพระยายมราช ฯลฯ แล้วเสด็จกลับกรุงธนบุรีพร้อมกับพระยายมราช (ทองด้วง)

เมื่อเจ้าพระยาพิชัยราชา ได้ครองเมืองสวรรคโลกไม่นาน เจ้าพระฝางกับโปมะยุง่วนเจ้าเมืองเชียงใหม่เห็นเป็นโอกาสอันดีที่จะขยายอาณาเขตจึงยกทัพมาตีเมืองสวรรคโลก เจ้าพระยาพิชัยราชาจึงรักษาเมืองไว้เนื่องจากกำลังน้อยกว่าและขอให้พระยาสุรสีห์และพระยาสุโขทัยยกกำลังมาช่วย กองทัพของพระยาสุรสีห์ และ

พระยาสุโขทัยเข้าตีกระหนาบกองทัพเมืองเชียงใหม่ ไม่อาจต้านทานได้ก็แตกหนี

เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงทราบว่า เชียงใหม่ยกทัพมาตีสวรรคโลก จึงทรงดำริว่าหากพม่ายังครองเมืองเชียงใหม่อยู่หัวเมืองทางเหนือ จะไม่สุขสงบได้

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๓ จึงทรงบัญชาให้จัดทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่โดยไปชุมพลที่เมืองพิชัย (อุตรดิตถ์) ให้เจ้าพระยาสุรสีห์ผู้ครองเมืองพิษณุโลกเป็นทัพหน้า ส่วนพระองค์เป็นทัพหลวงขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ ฝ่ายโปมะยุง่วนทราบว่ากองทัพของพระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพมาก็ตั้งค่ายในเมืองทันที ทัพหน้าคือเจ้าพระสุรสีห์ตีค่ายเมืองเชียงใหม่แตกพ่ายหนีเข้าเมือง โปมะยุง่วนเห็นฝ่ายไทยกล้าแข็งให้ทหารรักษาเมืองไม่ยอมออกมารบเนื่องจากป้อมปราการกำแพงเมืองมั่นคงแข็งแรง เมื่อพระเจ้าตากสินเห็นเช่นนั้นทรงดำริว่า เมืองเชียงใหม่ตีครั้งแรกย่อมไม่สำเร็จจะต้องยกมาตีครั้งที่สองจึงจะได้เมืองจึงให้ยกทัพกลับ

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๔ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระราชดำริไปตีเมืองเขมร ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระนารายณ์ได้ยกทัพมาตีเมืองตราดและจันทบุรี แม้ว่าจะตีไม่ได้ทรงเห็นว่าไทยเคยพ่ายแพ้โปมะยุง่วน ทรงให้จัดทัพทั้งทางบกและทางเรือ โดยให้พระยายมราช (ทองด้วง) คุมทัพบกไพร่พล ๑๐,๐๐๐ คน ยกไปทางปราจีนบุรี ส่วนกองทัพเรือลี้พลประมาณ ๑๕,๐๐๐ คน ให้พระยาโกษาธิบดีเป็นทัพหน้าส่วนพระองค์เป็นทัพหลวง ยกไปทางปากน้ำเจ้าพระยาไปยังเมืองจันทบุรี

เมื่อพระยายมราช (ทองด้วง) ยกทัพล่วงหน้าที่ปราจีนฯ แล้วก็เริ่มตีหัวเมืองรายทางของเขมรจนถึงเมืองโพธิสัตว์ ส่วนเจ้ากรุงกัมพูชาเห็นกองทัพไทยเข้มแข็งก็ทิ้งเมืองบันทายเพชรซึ่งเป็นราชธานีหนีไปพึ่งญวน จึงได้ยกทัพกลับมาที่พนมเปญอันถือได้ว่าปราบเขมรได้ราบคาบ พระองค์ทรงมอบให้นักองค์นนท์ซึ่งติดตามมากับกองทัพให้ขึ้นครองราชย์ทรงพระนามว่า "พระรามราชา" แล้วทรงยกทัพกลับกรุงธนบุรี ต่อมาสมเด็จพระนารายณ์ซึ่งหนีไปพึ่งญวน ทางญวนได้เกิดกบฏไกเซิงตีเมืองญวนได้สมเด็จพระนารายณ์หมดที่พึ่ง จึงขอพระรามราชาอยู่ด้วย พระรามราชาจึงมีราชสาสน์มากราบทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

ทรงให้สมเด็จพระนารายณ์ราชาเป็นมหาอุปราชกับให้นักองค์ธรรมเป็นมหาอุปราชทิศตะวันออก การทำสงครามกับเขมรครั้งนี้ กรุงธนบุรีมีอาณาเขตดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงจรดประเทศญวน

พระเจ้าอังวะมังระได้ทรงทราบจากโปสุพลาแม่ทัพพม่า เรื่องเจ้าสุริยวงศ์ผู้ครองเมืองหลวงพระบางได้ยกทัพมาตีเมืองเวียงจันทน์ ซึ่งมีเจ้าบุญสาผู้ครองเมืองเวียงจันทน์เห็นว่าสู้ไม่ได้จึงได้ขอกำลังจากพระเจ้าอังวะมังระกษัตริย์พม่ามาช่วย กษัตริย์พม่าได้ส่งโปสุพลาเป็นแม่ทัพยกทัพมาช่วยเจ้าบุญสา เมื่อเจ้าสุริยวงศ์ทราบเรื่องจึงเกิดความเกรงกลัว และยอมอ่อนน้อมต่อโปสุพลา

เมื่อพระเจ้าอังวะมังระทรงทราบพระองค์จึงให้โปสุพลาไปช่วยเมืองเชียงใหม่ปกครองร่วมกับโปมะยุง่วนทั้งยังได้กำลังจากหลวงพระบางและเวียงจันทน์เป็นกำลังอีกซึ่งสามารถป้องกันรักษาเมืองเชียงใหม่ ให้ปลอดภัยจากกองทัพกรุงธนบุรีได้ เมื่อโปสุพลามาปกครองเมืองเชียงใหม่ไม่ใคร่ถูกกับโปมะยุง่วน เพราะทราบว่าโปมะยุง่วนเคยยกทัพไปตีเมืองสวรรคโลกแต่ต้องพ่ายแพ้ โปสุพลาเย่อหยิ่งดูถูกฝีมือกองทัพไทยคงไม่มีใครฝีมือเทียบเท่าตนเพื่อเป็นการอวดโปมะยุง่วนว่าฝีมือของตนเก่งกว่า

ในปี พ.ศ.๒๓๑๕ โปสุพลาได้ยกทัพมาตีเมืองพิชัย ซึ่งมีพระยาพิชัยปกครองเมืองพิชัยเวลานั้น มีกำลังน้อยจึงไม่กล้าออกไปรบคงรักษาเมืองไว้เท่านั้น พระยาพิชัยราชาจึงมีหนังสือไปยังเจ้าพระยาสุรสีห์ขอให้ยกกำลังมาช่วย เมื่อเจ้าพระยาสุรสีห์ทราบก็ยกกำลังเข้าตีกระหนาบล้อมทัพของโปสุพลา โปสุพลาจึงเสียทีแก่ไทยแตกพ่ายขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ ทำให้โปสุพลาอับอายยิ่งนักหลังจากโปสุพลาพ่ายแพ้แล้ว พระยาพิชัยราชาก็มิได้ประมาททำการแต่งเมืองให้เข้มแข็ง อีกทั้งตั้งกองทหารสอดแนมคอยรายงานให้ทราบ

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๖ โปสุพลาพ่ายแพ้ยังความเจ็บใจและอับอายต่อโปมะยุง่วนประกอบกับเกิดจลาจลเกิดขึ้น ในเมืองเวียงจันทน์จึงได้ยกทัพไประงับเหตุเมื่อระงับเหตุได้แล้วก็ถือโอกาสเข้าตีไทยอีกครั้งหนึ่ง และได้แจ้งให้พระเจ้าอังวะมังระทราบ

เมื่อพระยาพิชัยได้ทราบข่าว จึงมีหนังสือแจ้งให้เจ้าพระยาสุรสีห์ทราบเพื่อยกกำลังมาช่วย เจ้าพระยาสุรสีห์จึงยกทัพออกจากเมืองพิษณุโลก โดยได้นัดให้พระยาพิชัยราชายกกองทัพมาบรรจบกัน โดยได้ตั้งทัพใกล้วัดเอการามซุ่มรอทัพพม่า เมื่อกองทัพโปสุพลามาถึง จึงได้ยกทัพเข้าตีฆ่าฟันพม่าล้มตายเป็นอันมาก พระยาพิชัยราชาได้คุมทหารออกไล่ฆ่าฟันพม่าอย่างตะลุมบอนเกือบเสียชีวิต เนื่องจากขณะสู้รบเหยียบดินลื่นเซจะล้มจึงได้ใช้ดาบข้างหนึ่งยันไว้มิให้ล้ม ดาบจึงหักไปเล่มหนึ่ง ฝ่ายพม่าเห็นเช่นนั้นจึงถวันเข้ามาหมายจะฟันแต่หมื่นหาญณรงค์ (บุญเกิด) เพื่อนคู่ใจโดดเข้าฟันทหารพม่าตายทันที และขณะเดียวกันก็มีเสียงปืนดังขึ้นปรากฏว่าหมื่นหาญณรงค์ถูกกระสุนทะลุอกตายทันที พระยาพิชัยราชาเห็นเพื่อนตายต่อหน้าเกิดบันดาลโทสะใช้ดาบเล่มเดียวที่อยู่ในมือไล่ฟันพม่า โดยมิได้คิดชีวิตจนพม่าแตกหนีพ่ายกลับเมืองเชียงใหม่ พระยาพิชัยราชา จึงได้สมยานามว่า "พระยาพิชัยดาบหัก" และท่านได้จัดงานศพให้เพื่อน อย่างสมเกียรติของทหารกล้า

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๗ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงทราบว่าเกิดกบฏมอญในพม่า ทรงคิดว่าพม่าต้องใช้เวลาปราบกบฏมอญอยู่นานจึงเป็นโอกาสอันดีที่จะตีเมืองเชียงใหม่ จึงให้พระยาจักรีกับพระยาสุรสีห์เตรียมกองทัพไพร่พลรวม ๒๐,๐๐๐ ไปตั้งทัพรอรับเสด็จที่เมืองตากแล้วให้เกณฑ์เจ้าเมืองฝ่ายเหนือเป็นแม่ทัพอันมีพระยาสวรรคโลกและพระยาพิชัยดาบหัก ส่วนพระองค์เกณฑ์พลในกรุงธนบุรีจำนวน ๑๕,๐๐๐ ไปทางเรือเมื่อถึงจังหวัดตากแล้วทรงทราบว่ากษัตริย์พม่าให้อแซหวุ่นกี้ขุนพลเฒ่าเป็นแม่ทัพออกไปปราบกบฏมอญ และทรงคาดว่ากบฏมอญต้องพ่ายเพราะมีกำลังน้อยกว่าและจะต้องหนีเข้ามาในไทย ดังนั้นจึงควรรีบตีเชียงใหม่โดยเร็วไว จึงทรงมีบัญชาให้พระยากำแหงวิชิต ไปตั้งรับมอญที่ด่านแม่สอดและให้พระยายมราช (แขก) ไปตั้งรับที่ด่านเจดีย์สามองค์ และรับสั่งให้เจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) กับเจ้าพระยาสุรสีห์ (สุดจินดา บุญมา) คุมทัพโดยให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพใหญ่ ในระหว่างเดินทางไปเชียงใหม่มีพระยาจ่าบ้านกับพระยากาวิละ ได้นำสมัครพรรคพวกเข้า

สวามิภักดิ์อีกทั้งได้เป็นผู้นำทัพยกขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่

ฝ่ายโปมะยุง่วนและโปสุพลาผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ทราบข่าวว่ากองทัพไทยยกมาตีเมืองเชียงใหม่ อีกทั้งยังทราบว่าพระยาจ่าเมืองกับพระยากาวิละของเชียงใหม่เอาใจออกห่างจึงสั่งให้ตั้งค่ายรับที่ฝั่งแม่น้ำปิงเหนือเมืองลำพูนเพื่อเตรียมต่อสู้ เมื่อกองทัพของพระยาจักรี และเจ้าพระยาสุรสีห์ยกมาถึงก็เข้าโจมตีค่ายพม่าทันที กองทัพพม่าแตกพ่ายหนีเข้าเมืองเชียงใหม่ เนื่องจากเมืองเชียงใหม่มีคูเมืองล้อมรอบเจ้าพระยาจักรีจึงให้ทหารขุดคูเป็นทางเดินสำหรับเข้าปล้นเมือง

เมื่อกองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาถึง โปรดให้ตั้งค่ายและรับสั่งให้เจ้าพระยาจักรีเข้าตีทางด้านตะวันออกส่วนเจ้าพระยาสุรสีห์เข้าตีพม่าที่ประตูท่าแพ เจ้าพระยาทั้งสองเข้าตีพม่าพร้อมกันจนพม่าแตกพ่ายหนีไปทางเหนือ ซึ่งมีพระยาสวรรคโลกและพระยาพิชัยตั้งค่ายอยู่ จึงไล่ฆ่าพม่าล้มตายกลาดเกลื่อน ส่วนโปสุพลาและโปมะยุง่วนหนีเอาตัวรอดไปอยู่ที่เมืองเชียงแสน

เมื่อตีเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว ได้ทรงแต่งตั้งให้พระยาจ่าบ้านเป็นพระยาวิเชียรปราการเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ส่วนพระยากาวิละเป็นเจ้าเมืองลำพูน และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพระยาจักรี (ทองด้วง) อยู่ดูแลเมืองล้านนาต่อไป แล้วพระองค์ทรงยกทัพกลับและทรงทราบว่า พวกมอญอันมีพระยาเจ่งกับพระยากลางเมืองได้อพยพครอบครัวมอญหลบหนีพม่ามาทางด่านเจดีย์สามองค์ พระองค์ทรงมีรับสั่งให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมขุนอินทรพิทักษ์กับพระยาธิเบศรบดีรีบยกทัพไปตั้งรักษา ณ เมืองราชบุรี อย่าให้พม่าเข้ามาล้ำแดนได้อีกทั้งทรงให้รีบเร่งเดินทัพต่อไป ยังราชบุรี ซึ่งขณะนั้นพระราชชนนี กรมพระเทพามาตย์ (นางนกเอี้ยง) ทรงพระประชวรหนัก แม้พระองค์จะเฝ้าดูพระอาการถึง ๑๓ วันก็ยังไม่ดีขึ้น พระองค์ทรงร้อนพระทัยห่วงด้วยพม่ามารุกรานไทยหากพระองค์ไม่ออกบัญชาการเองเกรงว่าจะชนะศึกมิได้ ในที่สุดพระองค์ได้ตัดสินพระทัย ยกกองทัพออกจากกรุงธนบุรีมาตั้งมั่นอยู่ที่วัดเข้าพระ พระยาวิจิตรนาวีได้กราบบังคมทูล เรื่องงุยอคงหวุ่นแม่ทัพพม่าดูถูกถามว่าตั้งค่ายเสร็จหรือยัง จะได้โจมตีหากยังไม่เสร็จก็รับตั้งค่ายให้เสร็จอันเป็นการประมาทฝีมือ

ทรงทราบก็กริ้วจึงได้เสด็จออกไปพิจารณาค่ายพม่า หลังจากนั้นมีพระดำรัสให้เจ้าพระยาอินทรอภัยกับพระยารามัญวงศ์ ไปตั้งกองตัดเสบียงพม่าอย่าให้มีกำลังส่งเสบียงได้เป็นอันขาด ฝ่ายงุยอคงหวุ่นแม่ทัพพม่าเห็นกองทัพไทยตั้งล้อมไว้หนาแน่นก็ไม่สดุ้งตกใจสั่งการให้ทหารยกออกตีทัพไทยแต่ไม่สามารถตีได้ ศึกครั้งนี้พระองค์มีรับสั่งมิให้ยกกองทัพออกไปตีพม่า เพราะมีพระประสงค์ให้พม่าเข็ดหลาบและอดอาหาร ในที่สุดพม่าก็อดอาหารล้มตายงุยอคงหวุ่นต้องออกมายอมแพ้ในที่สุด

อะแซหวุ่นกี้แม่ทัพพม่าได้ปราบกบฏมอญมาที่เมืองเมาะตะมะยังไม่เห็นงุยอคงหวุ่นกลับมาคิดว่าคงพ่ายแก่ไทยแล้ว จึงกราบทูลให้พระเจ้าอังวะมังระทราบ พระองค์ทรงให้อะแซหวุ่นกี้ ทำสงครามกับไทยเพื่อเป็นการริดรอนพระราชอำนาจสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ตะแคงนรหน่องแม่ทัพอีกคนหนึ่งของพม่ายกทัพ เข้าตีเผาค่ายพระมหาสงคราม ขณะนั้นทัพเจ้าพระยาสุรสีห์ยกมาถึง จึงเข้าช่วยห้ามทหารไม่ให้ออกจากค่ายแต่ให้ช่วยกันดับไฟ ส่วนเจ้าพระยาจักรี ได้เข้าสู้รบกับพม่าจนพม่าแตกร่นไปถึงค่ายที่ปากแพรก ตะแคงนรหน่อง ทราบว่างุยอคงหวุ่นพ่ายแพ้แก่ไทยแล้วจึงรีบนำทหารหนีไปหาอะแซหวุ่นกี้ ที่เมืองเมาะตะมะ

อะแซหวุ่นกี้จึงวางแผนที่จะตีเมืองทางภาคเหนือของไทยเสียก่อน จึงสั่งให้โปสุพลากับโปมะยุง่วนอยู่เมืองเชียงแสน ให้จัดทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ทันทีและให้เตรียมเรือส่งเสบียงมายังเมาะตะมะด้วย

เมื่อทราบข่าวพระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระดำรัสสั่งให้เจ้าพระยาสุรสีห์คุมทัพฝ่ายเหนือ เจ้าพระยาจักรีคุมทัพกรุงธนบุรียกไปรักษาเมืองเชียงใหม่ทันที แม่ทัพพม่าทั้งสองทราบข่าวว่าทัพใหญ่ซึ่งมีแม่ทัพทั้งสองของไทยที่เก่งกล้า จึงได้ถอยทัพกลับไปเชียงแสน

ฝ่ายอะแซหวุ่นกี้ยกทัพมาทางด้านแม่สอดตรงมายังเมืองสุโขทัย เจ้าเมืองตากกับเจ้าเมืองสุโขทัยมีกำลังน้อยกว่าก็หลบหนีเข้าป่า แต่ก็มีหนังสือแจ้งให้เจ้าพระยาจักรีทราบ เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์จึงยกทัพกลับมาทางสวรรคโลก และมาถึงเมืองพิษณุโลกทราบว่าพม่าตั้งอยู่ที่สุโขทัย เจ้าพระยาจักรี

จึงเตรียมทัพ ต่อสู้ที่เมืองพิษณุโลกและให้เจ้าพระยาสุรสีห์ออกสู้รบกับพม่า ที่ด่านบ้านธานี เจ้าพระยาสุรสีห์ไม่สามารถเอาชนะพม่าได้ทั้งที่พยายามอยู่ หลายครั้ง เมื่ออะแซหวุ่นกี้ทราบว่า ทัพของเจ้าพระยาทั้งสองตั้งมั่นอยู่ที่เมืองพิษณุโลก จึงได้ยกทัพเข้าล่อมเมืองพิษณุโลก ทันทีพร้อมตั้งค่ายมั่นคง เจ้าพระยาสุรสีห์ยกทัพ ออกไปทำการรบหลายครั้ง ก็ไม่สามารถเอาชนะพม่าได้อีกต้องถอยทัพเข้าเมือง เจ้าพระยาจักรีจึงให้เจ้าพระยา สุรสีห์หยุดรบ และให้รักษาเมืองส่วนตัวเองจะออกรบ กับพม่าเองปรากฏว่ารบชนะหลายครั้งจนแม่ทัพพม่าคืออะแซหวุ่นกี้ชมเชย และขอ ดูตัวเมื่อได้เห็นตัวแล้วกล่าวชมว่า "รูปร่างก็งาม ฝีมือก็เข้มแข็งสู้รบกับเราผู้เฒ่าได้ จงอุตส่าห์รักษาไว้ภายหน้าจะได้เป็น กษัตริย์" แล้วให้เครื่องทองสำรับหนึ่งสักหลาดพับหนึ่ง ดินสอแก้วสองก้าน น้ำมัน ดินสองหม้อ แก่เจ้าพระยาจักรี การที่อะแซหวุ่นกี้ทำเช่นนี้เป็นการยกย่องศัตรูว่าเข้มแข็ง

เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ทรงทราบหนังสือของเจ้าพระยาจักรีทรงมีรับสั่งให้เกณฑ์ไพร่พลจำนวน ๑๕,๐๐๐ คน ก็เสด็จทางเรือมีพระองค์เป็นแม่ทัพยกจากแม่น้ำเจ้าพระยามาหยุดที่ปากน้ำโพนครสวรรค์ ทรงสั่งให้พระยาราชาเศรษฐีคุมกองทัพจีนมีหน้าที่ลำเลียงเสบียงอาหาร และพระองค์ยกทัพต่อไปตามลำน้ำน่านถึงปากคลองพิงทรงให้ตั้งค่ายทั้งสองฝั่งแม่น้ำรวม ๕ ค่ายอีกทั้งตั้งปืนใหญ่เตรียมไว้เป็นกำลังหนุน การตั้งทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเห็นได้ว่าทรงพระปรีชาสามารถในการจัดทัพสู้ข้าศึกอย่างหาผู้ใดเทียบได้ เมื่ออะแซหวุ่นกี้ทราบว่ากองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียกทัพหลวงมาตั้งค่าย จึ่งสั่งให้ทหารสอดแนมดูทัพของพระองค์ นายทัพที่มาสอดแนมได้ตีค่ายที่บ้านกระดาษ ค่ายท่าโรงและค่ายบางทราย สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงสั่งให้ยิงปืนใหญ่ไปที่ท่าค่ายทำให้พม่าต้องถอยหนีไป อะแซหวุ่นกี้จึงสั่งให้ยกทัพมาตีค่ายท่าโรงอีกก็ถูกปืนใหญ่ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรียิงจนพม่าต้องแตกพ่ายอีกทำให้อะแซหวุ่นกี้ต้องถอยทหารที่สุโขทัย ยกไปช่วยรบทางเมืองพิษณุโลกและให้อีกทัพหนึ่งคอยตีตัด

เสบียงกองทัพของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี

กองทัพหลวงของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี รับศึกพม่าและถูกโจมตีถึงสองครั้ง จึงสั่งให้เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์ ยกไพร่พลออกประชิดค่ายพม่าทางตะวันออกและให้ปล้นค่ายพม่า ปรากฏว่าในคืนนั้นไม่สามารถปล้นค่ายได้ต้องถอยทัพกลับ พระองค์ทรงปรึกษาหารือกับแม่ทัพนายกองว่า พม่ามีกำลังมากจะหักด้วยกำลังมิได้เห็นควรจะเปลี่ยนวิธีรบเสียใหม่ โดยให้เจ้าพระยาจักรีกับเจ้าพระยาสุรสีห์รวมกำลังในเมืองและยกออกตีพม่า ส่วนด้านหน้าให้พระยานครสวรรค์เป็นกองหน้าให้พระยามหามณเฑียรเป็นแม่ทัพยกกระหนาบตีด้านหลัง เจ้าพระยาทั้งสองได้ทำตามรับสั่งการรบกับพม่าในคืนนั้นฝ่ายพม่าห่วงแต่ดับไฟที่ฝ่ายไทยเอาไปจุดไว้พม่าล้มตายเป็นอันมากแต่ก็ยังไม่สามารถตีค่ายพม่าได้ ส่วนพระยามหามณเฑียรกับพระยานครสวรรค์ที่ได้ยกไปตีกระหนาบแต่ต้องสู้กับพม่าที่ยกมาจากสุโขทัยจึงเข้าช่วยไม่ทัน อะแซหวุ่นกี้เห็นกองทัพหลวงกับกองทัพเมืองพิษณุโลกอ่อนกำลังจึงให้กะละโบ่ปล้นเอาเสบียงหลายครั้ง ทำให้ทางพิษณุโลกอ่อนกำลังเพราะกะละโบ่ตัดกำลังไม่ให้ทางพระยานครราชสีมานำเสบียงส่งให้เจ้าพระยาสุรสีห์ได้

ส่วนกองทัพหลวงของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ได้ข่าวตามใบบอกว่าพม่าได้ยกทัพเพิ่มมาอีกทางด่านสิงขร มาตีเมืองกุยบุรีและปราณบุรี แม้กรมขุนอนุรักษ์สงคราม (โอรสองค์หนึ่งในสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี) ซึ่งรักษาเมืองเพชรบุรีจะได้แต่งทัพไปอยู่ที่ด่านช่องแคบแขวงเมืองเพชรบุรี แต่พระองค์ก็ไม่ไว้วางพระทัยเกรงว่าพม่าจะเข้ามาตีกรุงธนบุรี อีกทั้งทรงทราบว่าพม่าที่ตั้งค่ายอยู่ที่กำแพงเพชรได้ยกไปเมืองอุทัยธานีทำให้พระองค์ต้องแบ่งกำลังกองทัพหลวงไปช่วยเมืองนครสวรรค์เพื่อป้องกันมิให้พม่าตัดเสบียง เพราะพม่าอาจยกทัพมาจากอุทัยธานีเข้านครสวรรค์ได้ส่วนกองทัพพม่าที่ยกมาจากสุโขทัย พระยาเจ่ง (มอญที่หนีพม่าเข้าพึ่งไทย) ได้นำทหารมอญโจมตีพม่าจนพ่ายแพ้ได้อาวุธมาถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นจำนวนมาก ส่วนทัพพม่าที่มุ่งมาทางนครสวรรค์ตามคำสั่งของอะแซหวุ่นกี้เมื่อเห็นว่าเมืองนครสวรรค์เข้มแข็งก็อ้อมไปอุทัยธานี สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงถอน

ทัพที่ท่ากระดาษไปช่วยพระยาราชาเศรษฐีที่ปากน้ำโพ คอยป้องกันกองกำลังเสบียง

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงมีรับสั่งให้เจ้าพระยาจักรีและเจ้าพระยาสุรสีห์เฝ้าเพื่อปรึกษาเกี่ยวกับการสู้รบเนื่องจากพม่ามีกำลังมาก พระองค์จะถอยไปตั้งที่เมืองพิจิตร เจ้าพระยาจักรีถวายความเห็นว่าพม่าล้อมเมืองพิษณุโลกทำให้อดอยาก สมควรจะทิ้งเมืองเพราะลี้พลขาดเสบียงอาหาร พม่าอยู่นอกเมืองย่อมหาอาหารได้ดีกว่าพระองค์จึงเห็นด้วย

ฝ่ายอะแซหวุ่นกี้ล้อมเมืองอยู่ถึง ๔ เดือน เมื่อเมืองพิษณุโลกทิ้งร้างจึงยกเข้าเมืองได้ ซึ่งภายในเมืองไม่มีผู้คนจึงขาดเสบียงอุดหนุนกองทัพ และได้มีท้องตราสาสน์ว่าพระเจ้าอังวะมังระสิ้นพระชนม์ จิงกูจาราชบุตรขึ้นครองราชย์แทนมีรับสั่งให้อะแซหวุ่นกี้ยกทัพทั้งหมดกลับโดยเร็ว อะแซหวุ่นกี้เกรงพระราชอาญาจึงยกทัพกลับทางด่านแม่ละเมา

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทราบว่าพม่ายกทัพกลับโดยไม่ทราบว่ามีตราสาสร์จากพม่า จึงบัญชาให้กองทัพยกติดตามตีพม่าทุกทาง กองทัพมังแยยางูพ่ายแพ้ต้องหนีไปเมืองเวียงจันทน์ ส่วนกองทัพกะละโบ่ถูกโจมตีแตกหนีไปทางด่านเจดีย์สามองค์ ไพร่พลพม่าล้มตายเป็นอันมาก ทั้งอะแซหวุ่นกี้เองก็แทบจะเอาชีวิตไม่รอดกลับพม่า กษัตริย์จิงกูจาได้ดำริว่าขนาดอะแซหวุ่นกี้ไปทำสงครามกับไทยยังพ่ายแพ้เสียรี้พลไปเป็นจำนวนมากอีกทั้งเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองสำคัญของล้านนาซึ่งเคยเป็นของพม่าก็ต้องเสียให้แก่ไทย

ในปี พ.ศ.๒๓๑๙ กษัตริย์จิงกูจาจึงให้เกณฑ์กองทัพพม่าและมอญโดยให้อำมลอกหวุ่นเป็นแม่ทัพยกทัพออกจากพม่าไปสมทบทัพของโปมะยุง่วนที่เชียงราย แล้วยกทัพมาพร้อมกันตีเมืองเชียงใหม่ ทางฝ่ายพระยาวิเชียรปราการ (พระยาจ่าเมือง) ผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ทราบข่าวพม่ายกทัพมา ก็รีบส่งข่าวมายังสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ส่วนตัวเองก็ทิ้งเมืองและอพยพครอบครัวมาอยู่เมืองสวรรค์โลก ทำให้พม่ายึดเมืองเชียงใหม่มาได้ เมื่อสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทราบข่าวจึงมีรับสั่งตั้งให้เจ้าพระยาสุรสีห์คุมกองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือไปสมทบกับ พระยากาวิละ

เจ้าเมืองลำปางเข้าโจมตีพม่า อำมลอกหวุ่นแม่ทัพพม่าไม่สามารถต้านทานได้ ต้องล่าถอยออกจากเมืองเชียงใหม่ ชาวเมืองเชียงใหม่หลบหนีเข้าป่าเนื่องจากภัย สงครามจึงไม่สามารถรวบรวมพลเมืองได้ซึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีก็รับสั่ง ให้ทิ้งเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเมืองร้างไม่ทำนุบำรุง เมื่อเชียงใหม่ตกเป็น เมืองร้างอยู่หลายปีก็ปรากฏว่าพม่าไม่ยกทัพมาตีอีกเลย

ในปี พ.ศ.๒๓๒๐ เจ้าเมืองนางรองอันเป็นเมืองขึ้นของเมืองนครราชสีมาเกิดกบฏ โดยเอาเมืองนางรองไปยกให้กับเจ้าโอเจ้าเมืองนครจำปาศักดิ์ คิดตั้งตัวเป็นอิสระคิดว่าไทยถูกทัพพม่ามาตีคงไม่มีกำลังยกทัพมาตีเมืองนางรองได้ เจ้าพระยานครราชสีมาได้มีใบบอกมายังกรุงธนบุรี เมื่อทรงทราบจึงให้เจ้าพระยาจักรียกทัพไปปราบกบฏเจ้าโอจับได้ประหารชีวิต เจ้าพระยาจักรีทราบว่าเจ้าโอกับเจ้าอินท์อุปราชเตรียมกองทัพรี้พลประมาณ ๑๐,๐๐๐ คน ซึ่งรี้พลมากกว่าทัพของเจ้าพระยาจักรีจึงมีใบบอกมายังกรุงธนบุรี พระองค์จึงให้เจ้าพระยาสุรสีห์ซึ่งขณะนั้นอยู่ที่กรุงธนบุรีจัดทัพไปสมทบกับเจ้าพระยาจักรีเข้าตีเมืองนครจำปาศักดิ์ ทัพนครจำปาศักดิ์เจ้าโอ เจ้าอินท์สู้ไม่ได้หนีเอาตัวรอด แต่ถูกจับได้เจ้าโอเจ้าอินท์ถูกประหารชีวิต และได้หัวเมืองต่างๆ เข้าร่วมกับไทยคือเมืองสุรินทร์ สังขะขุขันธ์รวมทั้งได้ดินแดนลาวและเขมรทางฝั่งซ่ายของแม่น้ำโขงทั้งหมด

เมื่อเจ้าพระยาทั้งสองยกทัพกลับธนบุรีกราบทูลให้ทรงทราบ ทรงยกย่องความเป็นนักรบของเจ้าพระยาทั้งสองพี่น้องและได้ทรงปูนบำเหน็จให้กับแม่ทัพนายกองพร้อมกับเลื่อนยศเจ้าพระยาจักรีเป็นเจ่าต่างกรม ทรงพระนามว่าสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกพิลึกมหิมา ทุกนคราระอาเดช นเรศราชสุริยวงศ์องค์อัครปรินายก ณ กรุงเทพมหานครบวรทวาราวดีศรีอยุธยา

ในปี พ.ศ. ๒๓๒๑ สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงสั่งให้ สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ และเจ้าพระยาสุรสีห์ยกกองทัพ ไปตีเมืองเวียงจันทน์ ให้เจ้าพระยาสุรสีห์ไปประเทศเขมรเกณฑ์ไพร่พลจำนวน ๑๐,๐๐๐ คนและต่อเรือรบที่เขมรล่อง

ตามลำน้ำโขงที่นครจำปาศักดิ์ มาเวียงจันทน์สมทบกับกองทัพของเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ และล้อมเมืองเวียงจันทน์ไว้และทำการปล้นเมืองทำให้เกิดความระส่ำระสายในเมืองเวียงจันทน์จนเจ้าอินท์กับเจ้าพรหมราชบุตรผู้ครองเมืองเวียงจันทน์ไม่อาจรักษาเมืองได้จึงได้ไปพึ่งญวน

สาเหตุที่สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีต้องตีเมืองเวียงจันทน์ เนื่องจากพระวอซึ่งตั้งเมืองอยู่ที่ดอนมดแดงแขวงเมืองอุบล ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของกรุงธนบุรีได้มีเรื่องกับเจ้านครจำปาศักดิ์ เจ้านครล้านช้างจึงให้พระยาสุโพลงยกทัพมาตี และได้จับพระวอฆ่า ท้าวก่ำบุตรพระวอจึงมีใบบอกมายังสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพิโรธเจ้านครเวียงจันทน์ (ล้านช้าง) ที่ดูหมิ่นพระบรมเดชานุภาพของพระองค์

เมื่อสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯ เข้าเมืองเวียงจันทน์ได้ จึงจับอุปราชเจ้านันทเสนและญาติวงศ์ และได้พระแก้วมรกต พระบาง ได้นำมายังกรุงธนบุรี และมีการสมโภชแล้วนำไปประดิษฐานไว้ ณ กรุงธนบุรี

สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงสนพระทัยในหลักคำสอนของพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ โดยได้บวชเป็นสามเณรและได้ทรงผนวชเป็นพระภิกษุทำให้พระองค์มีความรู้แตกฉานในพระธรรมคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายิ่งนัก

ในปี พ.ศ. ๒๓๒๓ พระองค์ต้องทำการปราบจลาจลในเขมรเนื่องจากเจ้าฟ้าทะละหะ (มู) ได้ตั้งตัวเองเป็นเจ้าฟ้าอุปราชเสียเอง โดยที่พระองค์มิได้ทรงแต่งตั้ง จึงทรงไม่พอพระทัยและอีกทั้งเขมรได้ฝักใฝ่กับญวนมากขึ้นจึงมีรับสั่งให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกฯ เป็นแม่ทัพและให้เจ้าพระยาสุรสีห์เป็นทัพหน้า และให้กรมขุนอินทรพิทักษ์ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกยาเธอซึ่งเป็นพระโอรสองค์ใหญ่ทรงเป็นอุปราชเป็นทัพหนุน โดยมีรับสั่งให้ปราบเขมรให้ได้แล้วให้ทำการอภิเษกกรมขุนอินทรพิทักษ์ขึ้นปกครองเขมร

ในระหว่างที่สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกฯ เดินทัพไปตีเขมร สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมักจะเสด็จออกจากวังมานั่งกรรมฐานในพระอุโบสถวัดอินทาราม (บางยี่เรือใต้) อยู่เสมอ และบ่อยครั้งที่ทรงประทับแรมอยู่ที่วัดอีกทั้งยังทรงได้ปฏิสังขรณ์

วัดนี้ให้เจริญ เช่นทรงสร้างพระพุทธรูป และพระราชทานที่ดินทำให้วัดนี้มีอาณาเขตกว้างขวาง ทรงสร้างกุฏิเสนาสนะสงฆ์ทรงไว้มากมาย การนั่งวิปัสนากรรมฐานนั้นผู้รู้ว่าการนั่งกรรมฐานไม่เคยทำให้บุคคลใดเป็นบ้าหรือเสียสติ มีแต่จะทำให้บุคคลนั้นมีจิตที่สงบ จิตใจสว่างแจ่มใสและละอายต่อบาปจะไม่กล้าทำสิ่งที่ชั่ว ซึ่งพระองค์ต้องการปฏิบัติธรรมกรรมฐานเพื่ออุทิศอานิสงส์ให้กับคนไทยด้วยกันเองและข้าศึกที่พระองค์ได้เข่นฆ่ามามาก พร้อมทั้งพระองค์ได้กำจัดสิ่งมัวหมองกิเลสทั้งปวงให้ลดจากใจของพระองค์

ในปี พ.ศ.๒๓๒๔ ได้มีการก่อกบฏอันมีขุนสุระ นายบุญนาคและขุนแก้วน้องชายของพระยาสรรค์ และพรรคพวกเข้าทำการปล้นบ้านพระยาอินทรอภัยเจ้าเมืองกรุงเก่า และได้จุดไฟเผาบ้านจนบุตรและภริยาเจ้าเมืองตายในกองเพลิง ส่วนพระยาอินทรอภัยหนีมาได้และได้นำความมากราบบังคมทูลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่พระองค์คิดว่าเป็นโจรธรรมดาจึงให้พระยาสรรค์ออกสืบเรื่องราวแต่พระยาสรรค์กลับถูกเกลี้ยกล่อมให้เป็นพวกและยกให้เป็นหัวหน้าและเป็นแม่ทัพยกมาตีกรุงธนบุรีทางเรือแล้วระดมยิงปืนเข้าในพระราชวัง เมื่อพระองค์ทรงทราบว่ามีพระยาสรรค์เป็นหัวหน้ากบฏก็ทรงพิโรธ ฝ่ายกบฏเข้ามาในพระราชวังพระองค์ทรงห้ามพวกทหารมิให้ต่อสู้เนื่องจากพระองค์ไม่ต้องการให้คนไทยฆ่ากันเอง พระยาสรรค์ให้พระองค์สละราชสมบัติแล้วทรงผนวชเสียที่วัดอินทารามซึ่งพระองค์ทรงยอมตามเพื่อรักษาชีวิตของประชาราษฎร์

พระยาสรรค์ได้ยุให้กรมขุนอนุรักษ์สงครามปล้นบ้านพระยาสุริยอภัยและได้จุดไฟเผาบ้านราษฎรที่ไม่ยอมเข้าเป็นพวก ขณะที่ไฟกำลังไหม้อยู่เจ้าสิริรจนาธิดาเจ้าฟ้าแก้วน้องสาวของพระยากาวิละซึ่งเป็นภริยาของเจ้าพระยาสุรสีห์ทราบว่ามีโจรปล้นบ้านพระยาสุริยอภัยก็เรียกพระยาเจ่ง พระยารมนายกองมอญ (ซึ่งบ้านของเจ้าพระยาสุรสีห์อยู่ข้างวัดมหาธาตุ) ข้ามไปตีพวกกบฏที่อยู่ด้านใต้ของโรงพยาบาลศิริราชปัจจุบัน ฝ่ายกบฏสู้ไม่ได้ก็ถอยหนีไปตั้งอยู่ที่วัดยางคลองบางกอกน้อย พระยาสุริยอภัยก็ติดตามไปจับพวกฝ่ายกบฏมาจำขังไว้

แล้วทำการสึกสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีมาไว้ที่พระราชวังเพื่อป้องกันมิให้มีการมาจับตัวพระองค์ท่านเป็นตัวประกัน

สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกฯได้ทราบข่าวว่ามีการกบฏขึ้นจึงยกทัพกลับมาถึงกรุงธนบุรีเมื่อวันเสาร์ เดือน ๔ แรม ๙ ค่ำ ปีขาล ตรงกับวันที่ ๖ เมษายน พ.ศ.๒๓๒๕ ทรงตั้งคณะลูกขุนขึ้นพิจารณาคดีแล้ว คณะลูกขุนลงความเห็นให้สำเร็จโทษสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี กรมขุนอนุรักษ์สงคราม พระยาสรรค์และพวกตามความผิดอาญา

สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกฯทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ต้นราชวงศ์จักรี เมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๘ ขึ้น ๔ ค่ำปีขาล จัตวาศก จุลศักราช ๑๑๔๔ ตรงกับวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๕

ถือได้ว่าได้สิ้นราชวงศ์กรุงธนบุรีนับแต่นั้น สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงได้ตรากตรำทำสงครามมาตลอดชีวิตของพระองค์ท่านก็ว่าได้ สามารถกล่าวได้ว่ายังไม่มีกษัตริย์องค์ใดที่สามารถกู้ชาติไทยจากพม่าได้ภายในระยะเวลาเพียง ๗ เดือน ถือว่าพระองค์ทรงพระอัจฉริยะทางการรบและเป็นที่เกรงขามต่อศัตรู และในขณะครองราชย์อาณาเขตของไทยกว้างใหญ่ไพศาล และทรงเป็นแม่ทัพเรือที่ยิ่งใหญ่ทรงบัญชาการรบทางเรือได้ยอดเยี่ยมโดยกองเรือไม่แตกแถว

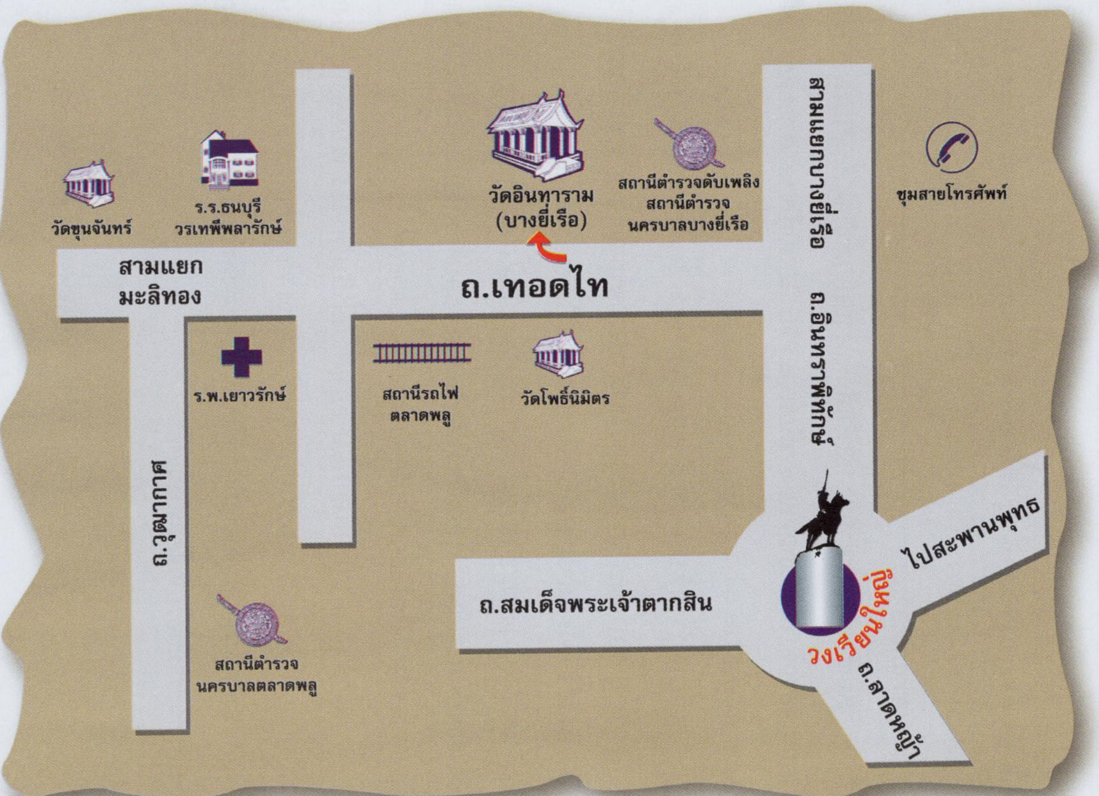
เรามีแผ่นดินเป็นที่อาศัยได้อยู่ทุกวันนี้เป็นเพราะบารมีของพระองค์ท่านซึ่งเป็นบุญคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมของผู้รวบรวมพระราชประวัติของพระองค์ท่านบุญกุศลอัดใดที่ผู้รวบรวมฯมีอยู่ขออุทิศให้แก่พระองค์ท่านทั้งหมด หากผิดพลาดประการใดผู้รวบรวมขอรับไว้แต่เพียงผู้เดียว

นายสุรพล แสงศรีกล่อม

ผู้รวบรวม

แผนที่เดินทาง

วัดขุนจันทร์
ร.ร.ธนบุรี วรเทพีพลารักษ์
วัดอินทาราม (บางยี่เรือ)
สถานีตำรวจดับเพลิง สถานีตำรวจ นครบาลบางยี่เรือ
ชุมสายโทรศัพท์
สามแยกบางยี่เรือ
ถ.อินทราพิทักษ์
สามแยก มะลิทอง
ถ.เทอดไท
ร.พ.เยาวรักษ์
สถานีรถไฟ ตลาดพลู
วัดโพธิ์นิมิตร
ถ.วุฒากาศ
สถานีตำรวจ นครบาลตลาดพลู
ถ.สมเด็จพระเจ้าตากสิน
วงเวียนใหญ่
ไปสะพานพุทธ
ถ.ลาดหญ้า

รายนามผู้บริจาค

พิมพ์ถวายเป็นพระราชกุศลแด่
องค์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ท่านที่สนใจจะสั่งพิมพ์เพื่อถวายวัดอินทาราม วรวิหาร
สามารถติดต่อได้ที่ พระครูสุวิมลธรรมโสภิต เจ้าอาวาส
256 ถนนเทอดไท แขวงบางยี่เรือ เขตธนบุรี กรุงเทพฯ 10600
โทร. 081-732-6586

ดังคำพระราชปณิธาน ด้วยน้ำพระทัยของพระองค์ว่า

อันตัวพ่อ	ชื่อว่า	พระยาตาก
ทนทุกข์ยาก	กู้ชาติ	พระศาสนา
ถวายแผ่นดิน	ให้เป็น	พุทธบูชา
แด่พระศาสนา	สมณะ	พุทธโคดม
ให้ยืนยง	คงถ้วน	ห้าพันปี
สมณะพราหมณ์ชี	ปฏิบัติ	ให้พอสม
เจริญสมถะ	วิปัสสนา	พ่อชื่นชม
ถวายบังคม	รอยบาท	พระศาสดา
คิดถึงพ่อ	พ่ออยู่	คู่กับเจ้า
ชาติของเรา	คงอยู่	คู่พระศาสนา
พุทธศาสนา	อยู่ยง	คู่องค์กษัตรา
พระศาสดา	ฝากไว้	ให้คู่กัน

(จารึกในศาลพระเจ้าตากสินมหาราช วัดอรุณราชวราราม ราชวรมหาวิหาร)

จัดพิมพ์โดย

GLOBAL®
PRINTING AND TRADING CO., LTD.

บริษัท โกลบัล พริ้นติ้ง แอนด์ เทรดดิ้ง จำกัด
Tel. : 0-2476-7872-3, Fax : 0-2476-7550
www.gb-printing.com